

ΣΟΦΙΑ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑΚΗ

Εξευρωπαϊσμός της ταυτότητας

ΣΟΦΙΑ ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗ
(Α.Μ 26274)

Διπλωματική Εργασία

Εξευρωπαϊσμός της ταυτότητας

Επίβλεψη & συντονισμός ερευνητικού έργου: Dr. Susannah Verney

Επιμέλεια εξωφύλλου: Χρήστου Κυριάκος
Αθήνα 2008

Αυτή η μελέτη είναι τυπωμένη σε χαρτί κατάλληλο προς ανακύκλωση.
σσ. 1-65

Πίνακας περιεχομένων

	Σελ.
1. Εισαγωγή.....	4-8
2. Θεωρητικό Πλαίσιο.....	8-24
2.1 Εξευρωπαϊσμός: ένας σύγχρονος αλλά και χρήσιμος όρος;.....	8-12
2.2 Η «ταυτότητα» ως έννοια – κλειδί.....	12-24
2.2.1 Εθνική Ταυτότητα.....	16-19
2.2.2 Ευρωπαϊκή Ταυτότητα.....	19-24
3. Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, Κοινωνικοποίηση και επίδραση στην ταυτότητα	24-27
4. Πόσο φιλόπατρις και πόσο Ευρωπαίος;.....	27-36
4.1 Μεθοδολογικοί περιορισμοί.....	27-28
4.2 Ευρωπαϊκό Αίσθημα και πολίτες.....	28-36
5. Ευρωπαϊκός Δήμος – Λύση στο δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ;.....	36-43
5.1 Θεσμική Προσέγγιση.....	38-40
5.2 Κοινωνικο-ψυχολογική Προσέγγιση.....	40-41
5.3 Πώς μπορεί να οικοδομηθεί τελικά ο Ευρωπαϊκός Δήμος;.....	41-43
6. Η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια ως αφετηρία της δόμησης Ευρωπαϊκής ταυτότητας;.....	43-54
6.1 Νομική Αρχή της Ευρωπαϊκής Ιθαγένειας.....	46-48
6.2 Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια και Ευρωπαϊκό Σύνταγμα.....	48-50
6.3 Η απόρριψη της Συνθήκης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος ως τροχοπέδη στην Ευρωπαϊκή ταυτότητα.....	50-52
6.4 ...Τί μέλλει γενέσθαι;.....	52-54
7. Τελικές Σκέψεις / Συμπεράσματα.....	54-60
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	60-65

Σύνοψη

Αυτή η μελέτη εξετάζει κατά πόσο ο Εξευρωπαϊσμός ως διαδικασία επιδρά στην ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής ταυτότητας, αλλά και κατά πόσο η Ευρωπαϊκή ταυτότητα αντικαθιστά ή συμπληρώνει τις εθνικές ταυτότητες των κρατών μελών. Πραγματεύεται ερωτήματα όπως: τί νοείται ως «Εξευρωπαϊσμός», τί περιλαμβάνει ο όρος «ταυτότητα», ενώ επικεντρώνεται, παράλληλα, στην συζήτηση για το δημοκρατικό έλλειμμα της Ένωσης και το ζήτημα της ανάπτυξης ενός Ευρωπαϊκού δήμου, εμπλέκοντας και την νομική βάση της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας ως έναυσμα για την δόμηση της Ενωσιακής ταυτότητας. Ελέγχεται η επίδραση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ως κοινωνικοποιητικής διαδικασίας, ενώ υπογραμμίζονται τα στοιχεία που αποδίδονται από τις σφυγμομετρήσεις της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης στο περασμά των χρόνων, τόσο από έρευνες του Ευρωβαρόμετρου όσο και από περιπτωσιακές μελέτες. Καταλήγοντας, η θεωρία του κουνστρουκτιβισμού, η οποία μας βοηθά στην κατανόηση της δόμησης ταυτότητας ως κοινωνικής κατασκευής με έμφαση στην αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο επιπέδων (ευρωπαϊκού – εθνικού), δεν διαψεύδεται, αλλά ούτε κι επιβεβαιώνεται πλήρως, εφόσον διακρίνονται περαιτέρω λόγοι, οι οποίοι συνυφάνονται για την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής ταυτότητας, με κυρίαρχο την βούληση των κρατών μελών να υπερκεράσουν ζητήματα εθνικής κυριαρχίας και μετάβασης σε μία νέα εποχή κοινού μέλλοντος μεταξύ των Ευρωπαϊκών λαών στις ευρωπαϊκές διαδικασίες.

1. Εισαγωγή

Με το πέρασμα των χρόνων ο όρος «Ευρώπη» έχει λάβει διαφορετικές ερμηνείες και σημασίες. Άλλοτε χρησιμοποιείται αυστηρά για τον γεωγραφικό προσδιορισμό από τον Ατλαντικό έως τα Ουράλια Όρη, από την Βόρεια Θάλασσα έως την Μεσόγειο · άλλοτε για να σκιαγραφήσει την συνένωση κρατών, τα οποία μοιράζονται κοινές αξίες, προσδιορισμένο πολιτικό και οικονομικό σύστημα και μία κοινή ιστορία. Επιπλέον, έχει χρησιμοποιηθεί για να διαχωρίσει ένα συγκεκριμένο κομμάτι του κόσμου από τους συμμάχους, από την μία πλευρά τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, και από την άλλη από την Μέση Ανατολή και την πρώην Σοβιετική Ένωση. Κατά τους Jacobs & Maier η οριοθέτηση της Ευρώπης ως «ηπείρου» αποτελεί κακοποίηση της γλώσσας (Jacobs D. & Maier R., 1998:

13). Ως αποτέλεσμα, το συνολικό περιεχόμενο του όρου «Ευρώπη» και τα όρια της συγκεκριμένης επιστημονικής περιοχής είναι ασαφή και αυθαίρετα στο πέρασμα του χρόνου.

Με την εξέλιξη της ΕΕ το 1992, ο όρος «Ευρώπη» έλαβε σαφέστερη οριοθέτηση. Αν και δεν υφίσταται γραπτή διάταξη, κατά την οποία να ορίζεται πώς η «Ευρώπη» είναι συνώνυμη με τα γεωγραφικά όρια της ΕΕ¹, το αντίστροφο φαίνεται πως ισχύει: κάθε περιοχή, και άρα κάθε κράτος ή έθνος που συνιστά μέρος της ΕΕ, χαρακτηρίζεται, παράλληλα, και «Ευρωπαϊκό». Αυτή η πεποίθηση προέρχεται ήδη από την Συνθήκη της Ρώμης κι εφεξής, κατά την οποία μόνο ευρωπαϊκά κράτη δύνανται να αιτούνται ένταξης στην ΕΕ και να τους προσφέρεται η δυνατότητα προσχώρησης². Συνεπώς, αντλούνται δύο συμπεράσματα.

Πρώτον, κάθε κράτος το οποίο βρίσκεται σε αμφισβήτηση της Ευρωπαϊκής του ταυτότητας θεμελιώνει νόμιμο δικαίωμα αναζήτησης της «Ευρωπαϊκότητάς» του, εντασσόμενο στην ΕΕ. Δεύτερον, και κατά λιγότερο προφανή τρόπο, εφόσον τα κράτη ενταχθούν στην ΕΕ, υπάρχει μία σιωπηρή αποδοχή μεταξύ τους, πως ξεκινάει μία παράλληλη – αν όχι κοινή – διαδρομή στην ιστορία, ενός μεταπολεμικού παρελθόντος και μίας ξεκάθαρης βούλησης για κοινό μέλλον. Για να ειπωθεί διαφορετικά,

¹ Και πράγματι έτσι είναι εάν λάβουμε υπόψη παραδείγματος χάριν τις χώρες της Ελβετίας ή της Νορβηγίας.

² Πράγματι αυτό διαπιστώνει κανείς διαβάζοντας την νομική βάση της διαδικασίας προσχώρησης ενός νέου κράτους μέλους στην Ένωση. Χαρακτηριστικά: «Η ΕΕ είναι ανοικτή προς κάθε ευρωπαϊκή χώρα» σύμφωνα με το άρθ. 49 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) που αποτελεί και τη νομική βάση για την ένταξη μιας χώρας. Ωστόσο, προκειμένου να προσχωρήσει στην ΕΕ, η υποψήφια ευρωπαϊκή χώρα οφείλει να σέβεται τις διατάξεις του άρθ. 6 § 1 της ΣΕΕ περί των κοινών αρχών των κρατών μελών που αποτελούν και τον θεμέλιο λίθο της ΕΕ, ήτοι ελευθερία, δημοκρατία, σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των θεμελιωδών ελευθεριών καθώς και του κράτους δικαίου. Βάσει του άρθ. 49 της ΣΕΕ, «κάθε ευρωπαϊκό κράτος που επιθυμεί να προσχωρήσει στην ΕΕ οφείλει να υποβάλει το σχετικό αίτημα στο Συμβούλιο[...]». Διαπιστώνεται η έμφαση στην λέξη «ευρωπαϊκό» με ό,τι αυτό κατ'επέκταση συνεπάγεται.

δημιουργείται μία φιλοδοξία «κοινής κληρονομιάς (common heritage), όπως αναφέρεται και στα επίσημα έντυπα της ΕΕ³.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τις πιο σχετικές θεωρίες αναφορικά με την δόμηση ενός έθνους, αυτά τα στοιχεία ή οι πεποιθήσεις, εξυπηρετούν ως η βάση για την κατασκευή μίας κοινής Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Κατά συνέπεια, η ΕΕ είναι κάτι περισσότερο από απλή ένωση κρατών · αποτελεί ένωση εθνών και πολιτών απολαμβάνοντας τόσο πολιτισμικής όσο και πολιτικής σπουδαιότητας (Lazarou E., 2007: 3).

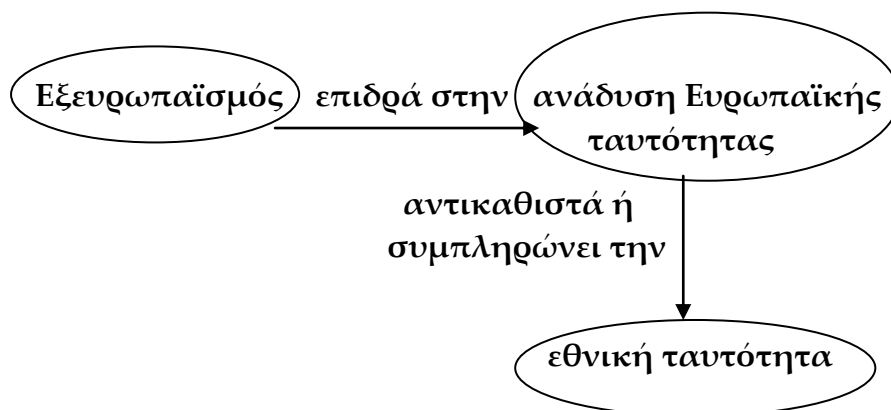
Πώς όμως ξεκινά η συζήτηση για την ταυτότητα και για την σπουδαιότητα της δόμησής της; Η απάντηση βρίσκεται διαβάζοντας τους υπέρμαχους της θεωρίας του κονστρουκτιβισμού (constructivism), κατά την οποία οι δομές της πολιτικής είναι κοινωνικές · συνακόλουθα, τα συμφέροντα και οι ταυτότητες των δρώντων κατανοούνται ως ενδογενή στοιχεία της αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο επιπέδων (εθνικού – ευρωπαϊκού) (Rosamond B., 2004: 257-262). Επιπρόσθετα, υποστηρίζουν πως οι ταυτότητες είναι κοινωνικά κατασκευασμένες έννοιες, ενώ οι αντιλήψεις τόσο για τον εαυτό όσο και για τον άλλο, καθώς και για το περιβάλλον εντός του οποίου λειτουργούν οι δρώντες, συνιστούν, επίσης, προϊόντα αλληλεπίδρασης (Jackson R., Sørensen G., 2006: 370-379).

Επομένως και βάσει των παραπάνω ένα ακόμη ερώτημα που τίθεται μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: εάν κι εφόσον η ΕΕ συνεχίσει να διευρύνεται, με στόχο την συμπερίληψη ενός αυξανόμενου αριθμού πολιτών αποκλίνοντων χαρακτηριστικών, πόσο εύκολη/δύσκολη θα γίνεται η επίκληση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας για τους υπηκόους κάθε κράτους μέλους, δεδομένης της παραπάνω αναφερόμενης αλληλεπίδρασης; Είναι γεγονός πάντως πως οι διαδοχικές διευρύνσεις οδήγησαν στην συμπερίληψη κρατών, τα οποία διαφοροποιούνται τόσο γεωγραφικά όσο και πολιτισμικά, είτε μεταξύ τους, είτε με τα παλαιότερα έξι μέλη της ΕΟΚ.

³ Βλπ. Διακήρυξη του Laeken 14-15/12/2001. Συμπεράσματα Προεδρίας SN 300/1/01 REV 1.

Η πιο πρόσφατη επέκταση της ΕΕ, συχνά αναφερόμενη ως Ανατολική διεύρυνση (Eastern Enlargement), ήταν ίσως η πιο ριψοκίνδυνη. Εξίσου (εάν όχι και περισσότερο) ριψοκίνδυνη θα ήταν και μία ενδεχόμενη συμπερίληψη της Τουρκίας, ενός κράτους του οποίου η Ευρωπαϊκή ταυτότητα έχει εν πολλοίς αμφισβητηθεί, εφόσον, τόσο το παρελθόν όσο και το παρόν της, είναι διχασμένο μεταξύ του Ανατολικού και του Δυτικού κόσμου.

Το ερώτημα εάν κάποιος είναι αρκετά «Ευρωπαίος», ώστε να δύναται συμμετοχής στην διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας, δεν συνιστά αντικείμενο ανάλυσης της παρούσας εργασίας. Το κεντρικό ερώτημα που διατρέχει την ανα χείρας μελέτη αφορά στον Εξευρωπαϊσμό της ταυτότητας και πιο συγκεκριμένα διατρέχεται από την παρακάτω υπόθεση εργασίας: Ο Εξευρωπαϊσμός επιδρά στην ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής ταυτότητας και αυτή με την σειρά της στην αντικατάσταση ή συμπλήρωση της εθνικής ταυτότητας των πολιτών των διαφόρων κρατών μελών που συνιστούν την ΕΕ. Πιο σχηματικά θα αποτυπωνόταν ως εξής:

Για την απόδειξη της εν λόγω υπόθεσης η εργασία στηρίζεται σε επτά τμήματα. Μετά το πρώτο τμήμα της εισαγωγής, στο δεύτερο τμήμα ακολουθεί η αποσαφήνιση των εννοιών που χρησιμοποιούνται στην μελέτη προς αποφυγή παρανοήσεων. Στο τρίτο μέρος εξετάζεται κατά πόσο η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση συνιστά κοινωνικοποιητική διαδικασία, καθώς και

πόσο αυτό έχει επίδραση στην δόμηση ταυτότητας. Στο τέταρτο μέρος, μέσω των αποτελεσμάτων των παρατιθέμενων ερευνών, επιδιώκεται η κατανόηση και η κατάδειξη του αισθήματος «ανήκειν» (ή μη) των Ευρωπαίων πολιτών στην ΕΕ. Στο επόμενο μέρος, η μελέτη επικεντρώνεται στην συζήτηση για το δημοκρατικό έλλειμμα που αντιμετωπίζει η Ένωση, καθώς και στην συζήτηση για την ανάδυση του Ευρωπαϊκού δήμου, όπου καταγράφονται δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Στην συνέχεια, το έκτο μέρος ασχολείται με το ερώτημα της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας ως αφετηρία δόμησης της Ευρωπαϊκής ταυτότητας · καταγράφεται η νομική βάση της έννοιας της, ενώ παρουσιάζεται και η πορεία της υπό το πρίσμα του Ευρωπαϊκού Συντάγματος και της συνακόλουθης απόρριψής του. Στο τελικό μέρος, καταγράφονται οι τελικές σκέψεις και τα συμπεράσματα αντλούμενα από τις αναλύσεις των προσεγγίσεων, των σφυγμομετρήσεων της κοινής γνώμης κατά τα έτη, αλλά και του υποβάθρου της θεωρίας του κονστρουκτιβισμού.

2. Θεωρητικό Πλαίσιο

2.1 «Εξευρωπαϊσμός» – Ένας σύγχρονος αλλά και χρήσιμος όρος;

Η έννοια του «Εξευρωπαϊσμού» είναι σχετικά πρόσφατη στο πεδίο των Ευρωπαϊκών Σπουδών, αλλά συνιστά τομέας υψηλού ενδιαφέροντος με τον οποίο έχει ασχοληθεί εν πολλοίς η βιβλιογραφία. Όμως, παρά τις εκτενείς αναλύσεις αναφορικά με το εν λόγω φαινόμενο δεν παρουσιάζεται συμφωνία ως προς τον ορισμό του ή ως προς την διαδικασία εξέλιξής του. Πιο συγκεκριμένα, οι ορισμοί είναι άπλετοι και άφθονοι, αλλά φαίνεται να περιορίζονται σε συγκεκριμένες αναλύσεις και περιπτωσιακές μελέτες. Συνεπώς, δεν υπάρχει συνολική συμφωνία σχετικά με το ποιά είναι εκείνη η διάσταση του Εξευρωπαϊσμού προς την οποία οι μελετητές θα μπορούσαν να επικεντρωθούν.

Ως αποτέλεσμα, η έννοια του «Εξευρωπαϊσμού» παραμένει δημοφιλής κατά την τελευταία δεκαετία – ίσως και περισσότερο – αλλά η σαφήνεια ως προς τί ακριβώς σημαίνει «Εξευρωπαϊσμός», παραμένει ζητούμενο · όπως και κατά το άρθρο του Puchala D., όπου εννέα τυφλοί άνδρες προσπάθησαν να περιγράψουν έναν ελέφαντα αγγίζοντας ο καθένας από ένα διαφορετικό μέρος του σώματός του (Puchala D., 1972: 267-284).

Πράγματι, εαν το φαινόμενο του Εξευρωπαϊσμού θεωρηθεί ως ένα μέρος της ολοκλήρωσης, κι εάν, ακόμη, (ο εξευρωπαϊσμός) παρομοιασθεί με έναν ελέφαντα, τότε η περιγραφή της διαδικασίας της ολοκλήρωσης είναι σαν εννέα άνδρες να προσπαθούν να περιγράψουν το περιβάλλον, όπου αυτός ο ελέφαντας ζει⁴!

Ο όρος χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως, για να περιγράψει ένα σύνολο διαδικασιών και αλλαγών. Στην πιο ευρεία ερμηνεία του, χαρακτηρίζει την ανταπόκριση των δρώντων στις επιδράσεις της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Δηλαδή, παρά την απώλεια μιας συνολικής συμφωνίας για τον ορισμό της έννοιας, και παρά την αφθονία των περιγραφών, φαίνεται πως ενυπάρχει ενδόμυχα μία κυριαρχούσα άποψη (ένας ελάχιστος κοινός παρανομαστής) σχετικά με τον Εξευρωπαϊσμό, όπως αποτυπώνεται στην βιβλιογραφία. Αυτή η άποψη, λοιπόν, φαίνεται να αναπτύσσει τον «Εξευρωπαϊσμό» ως την εγχώρια επίδραση της ΕΕ (*domestic impact of the EU*) ή/και την εγχώρια επίδραση στην ΕΕ (*domestic impact on the EU*) με έμφαση στην διαδικασία και στο εύρος κατά το οποίο τα κράτη μέλη - και τα υποψήφια κράτη μέλη - αντιμετωπίζουν τους κανόνες της ΕΕ. Με άλλα λόγια, ο όρος είναι η αναγνώριση ενός πλέγματος (*nexus*) εθνικού και υπερεθνικού στοιχείου αναφορικά με την λήψη αποφάσεων εξουσίας (Ladrech R., 2001:1).

Χωρίς καμία αμφιβολία συζητούμε για έναν σημαντικό ερευνητικό τομέα, ο οποίος επιτρέπει παραπέρα έρευνα, ενώ αντιπροσωπεύει μία

⁴ Με άλλα λόγια, ο Εξευρωπαϊσμός αποτυπώνεται ως top down διαδικασία, η οποία φαίνεται να επηρεάζει από το ευρωπαϊκό επίπεδο προς το εθνικό.

πολύτιμη προέκταση της παραδοσιακής έμφασης στην θεσμική ολοκλήρωση και την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση. Όπως αναφέρει η Wallace οριοθετώντας την εν λόγω έννοια:

«Ως εξευρωπαϊσμός ορίζεται η ανάπτυξη και διατήρηση των Ευρωπαϊκών διατάξεων για την διαχείριση των διασυνοριακών δεσμών, με τέτοιο τρόπο, ώστε η Ευρωπαϊκή διάσταση να μετατρέπεται σε εμπειδωμένο χαρακτηριστικό, το οποίο πλαισιώνει την πολιτική στο εσωτερικό των Ευρωπαϊκών κρατών». Συνεχίζοντας η ίδια υπογραμμίζει « Σημειωτέον πως ο ορισμός δεν υπονοεί πως ο Εξευρωπαϊσμός συνεπάγεται μίας αμείλικτης διάβρωσης του εγχώριου · δεν υπονοεί πως ο Εξευρωπαϊσμός περιορίζεται στα όρια της ΕΕ · κρατά ανοιχτή την πιθανότητα κάποια πεδία πολιτικής δραστηριότητας εντός των Ευρωπαϊκών χωρών να απομονώνονται από την επίδραση του Εξευρωπαϊσμού». (Wallace H., 2000:370).

Η βιβλιογραφία καθιστά σαφές πως ο όρος «Εξευρωπαϊσμός», σχεδόν, ταυτίζεται με την διαδικασία μετασχηματισμού, είτε λόγω εγχώριας δυναμικής, είτε ως αποτέλεσμα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, είτε λόγω των Ευρωπαϊκών θεσμών, όπως αποτυπώνεται και σε άλλα αποσπάσματα ορισμών, όπου χαρακτηρίζεται ως:

«*de jure* μεταφορά κυριαρχίας στο Ευρωπαϊκό επίπεδο» (Lawton T., 1999: 91)

ή

«διαδικασία μέσω της οποίας η εγχώρια πολιτική γίνεται ολοένα και περισσότερο υποκείμενη στην Ευρωπαϊκή διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής» (Börzel T., 1999:574-575).

ή επιπλέον,

«μία αμφίδρομη διαδικασία αναπροσανατολισμού της κατεύθυνσης της πολιτικής στο βαθμό που οι πολιτικές και οικονομικές δυναμικές της ΕΚ/ΕΕ γίνονται μέρος της οργανωτικής λογικής των εθνικών πολιτικών και της διαμόρφωσης αυτών» (Ladrech R.,1994:69).

ή τέλος

«σύνολο διαδικασιών μέσω των οποίων οι Ευρωπαϊκές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές δυναμικές, γίνονται μέρος της λογικής της εγχώριας συζήτησης, των ταυτοτήτων, των πολιτικών δομών και των δημόσιων πολιτικών» (Radaelli C., 2000:3).

Όμως, ένα κρίσιμο πρόβλημα ως προς το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου, συνίσταται στο ότι μία συχνή χρήση του προκαλεί κινδύνους επικάλυψης άλλων, εξίσου σημαντικών διαδικασιών, οι οποίες μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως «Εξευρωπαϊσμός». Επί παραδείγματι, η υιοθέτηση ενός συνόλου κανόνων, που πλέον αναγνωρίζονται ως ευρωπαϊκοί, είναι πιθανόν, προϊόν διαμόρφωσης πολιτικής (policy-making) από μέρους της ΕΕ, διαδικασία με την οποία ασχολείται εκτενώς η έννοια του Εξευρωπαϊσμού.

Επιπλέον, η εσωτερική υιοθέτηση αυτών των ιδεών και η συνακόλουθη προώθησή τους πέραν των συνόρων της ΕΕ – όπως για παράδειγμα ο εκδημοκρατισμός, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η χρηστή διακυβέρνηση και άλλες βασικές Ευρωπαϊκές αξίες και νόρμες – συνιστά κομμάτι του φαινομένου του Εξευρωπαϊσμού (Verney S.,2005 : 69-73).

Είναι σαφές πως ο Εξευρωπαϊσμός περιλαμβάνει την αλλαγή ή τον μετασχηματισμό. Ποιοί μηχανισμοί όμως εμπλέκονται; Άλλωστε, το γεγονός της αλλαγής μπορεί να είναι αποτέλεσμα είτε κανόνων (rule following), είτε τεκμηρίωσης (argumentation) και πειθούς (persuasion), είτε ακόμα συνέπεια επιλογής (choice) ή επίλυσης μίας διαμάχης (conflict

resolution), είτε τέλος διάχυσης (diffusion) ή κοινωνικοποίησης (socialization). Επιπλέον δε, η αλλαγή μπορεί να προέλθει μέσω της υιοθέτησης διαδικασιών εκμάθησης (learning) και ανταγωνιστικής επιλογής (competitive selection) (Olsen J.P, 2003: 335).

Τελικά, φαίνεται πως ο Εξευρωπαϊσμός μπορεί να κατανοηθεί περισσότερο ως απάντηση σε έναν τύπο πρόκλησης, όπως η ανάπτυξη ή δόμηση σχέσεων με νέους θεσμούς και δρώντες · ενώ, παράλληλα, για κάποιους αναλυτές η καλύτερη στρατηγική κατανόησης του Εξευρωπαϊσμού είναι η διάκριση του τι δεν είναι Εξευρωπαϊσμός (what is not Europeanised?) (Radaelli C., 2000:4-5). Δεδομένο, πάντως, φαίνεται να είναι πως δεν μιλούμε για μία μονόδρομη γραμμική σχέση, αλλά για αμφίδρομη αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο επιπέδων.

2.2 Η «ταυτότητα» ως έννοια-κλειδί

Η έννοια της «ταυτότητας» έχει συζητηθεί εκτενώς, μετά την δεκαετία του 1990. Οι περισσότερες κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες έχουν ασχοληθεί με την συγκεκριμένη αναλυτική περιοχή: κοινωνιολογία, πολιτική επιστήμη, γεωγραφία, ιστορία, ψυχολογία, φιλοσοφία, ανθρωπολογία. Οι πολιτικοί φαίνεται πως απασχολούνται εξίσου με το ζήτημα της δόμησης ταυτότητας. Συνεπώς, καθίσταται σαφές πως ως έννοια η «ταυτότητα» εμπερικλείει το σύνολο των κοινωνικών θεμάτων, ενώ παράλληλα συνιστά έννοια-κλειδί για την σύγχρονη εποχή.

Ένας από τους λόγους που εξηγούν το αυξημένο ενδιαφέρον προς την εν λόγω έννοια είναι η αντανάκλαση της αβεβαιότητας, η οποία προέρχεται λόγω της ταχύτατης αλλαγής, όπως αποτυπώνεται στις σύγχρονες κοινωνίες (Giddens A., 2001 :147-153 ; Τάτσης Ν., 2004 : 97-119). Το μέλλον, πλέον, δεν μπορεί να είναι τόσο προβλέψιμο όσο υπήρξε για τις προηγούμενες γενιές. Δεν είναι η αλλαγή ή οι πολλαπλές γλώσσες ή οι παραδόσεις και ο τρόπος ζωής ή οι πληθυσμιακές ροές που δηλώνουν αυτή

την νεωτερικότητα. Παρόλα αυτά, είναι ο ρυθμός και η ένταση της αλλαγής που πυροδοτεί αυτό το αίσθημα ανασφάλειας και αναδύει εκ νέου το ζήτημα της ταυτότητας.

Ο όρος «ταυτότητα» προσδιορίζει τα επιμέρους στοιχεία ομάδων ή ατόμων, τα οποία προσδίδουν μία συγκεκριμένη υπόσταση. Μέσω του εν λόγω όρου οι ομάδες ή τα άτομα αυτά, *αυτοπροσδιορίζονται*, με συγκεκριμένα ομοιογενή στοιχεία, επιτυγχάνοντας ένα σύνολο κοινών χαρακτηριστικών – αλλά και την διατήρησή τους - από ενδεχόμενο κίνδυνο εξάλειψής τους (Jacobs D. & Maier R., 1998:16). Συνεπώς, παράγωγο στοιχείο της ταυτότητας είναι, ο αυτοπροσδιορισμός του ατόμου μέσω αυτής. Οι ταυτότητες δεν αποτελούν σταθερά και αμετάβλητα στοιχεία (Jacobs D. & Maier R., 1998:15). Πρόκειται για νοητικές κατασκευές που διαμορφώνονται σταδιακά σύμφωνα με τις εκάστοτε κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές συνθήκες. Η ταυτότητα δεν δημιουργείται από τους θεσμούς του κράτους, αλλά μέσω της πρακτικής στην καθημερινότητα των ατόμων (Weiner A., 1999:197). Όσο ένας αυξανόμενος αριθμός ατόμων (πολιτών και μη) μοιράζονται οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς χώρους, τόσο δημιουργείται η αίσθηση της κοινής ταυτότητας.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες πολλές εμπειρικές αλλά και θεωρητικές μελέτες έχουν επικεντρωθεί στην έννοια της «συλλογικής ταυτότητας» (collective identity), αλλά και στα συνακόλουθα ζητήματα της δόμησης της ταυτότητας και της αλλαγής στον σύγχρονο κόσμο. Πιο συγκεκριμένα, και υπό το πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, γίνεται λόγος για την ύπαρξη ή την ανάδυση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας καθώς επίσης και για την συμπληρωματικότητα ή αντίθεση αυτής, αναφορικά με συναισθήματα πρόσδεσης στην Ευρώπη, στην ΕΕ και την εθνική ταυτότητα.

Οι αντιλήψεις είναι διαφοροποιημένες · για κάποιους ερευνητές η συλλογική ταυτότητα έχασε την σημασιολογία της κατά την μεταβιομηχανική εποχή, οπότε τόσο ο πληθυσμός, όσο και η κινητικότητα κεφαλαίου αλλά και τα δίκτυα επικοινωνίας, αυξήθηκαν σημαντικά. Για

κάποια άλλη μερίδα ερευνητών, ο καταναλωτισμός και η τεχνολογική πρόοδος υπερίσχυσαν του παραδοσιακού τρόπου διαβίωσης, ενώ παράλληλα παρατηρείται μία αναβίωση της τοπικής/εθνικής κουλτούρας και ταυτότητας, τόσο στην Ευρώπη, όσο κι πέραν αυτής. Συνεπώς, τα άτομα ζουν σε κοινωνίες, οι οποίες ολοένα γίνονται μέρος της παγκοσμιοποίησης⁵ αλλά παράλληλα, διατηρούν το τοπικό στοιχείο.

Γεγονός είναι πώς οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στην πολιτιστική έκφραση κάθε έθνους κράτους, γίνονται άμεσα αντιληπτές, όταν κανείς σκεφτεί την είσοδο της ξένης μουσικής στη ζωή μας, τον πολλαπλασιασμό των καταστημάτων γρήγορου φαγητού στις κατά τόπου πόλεις, ή ακόμα την πρόσβαση στην πληροφόρηση ή την ταχύτητα μετάδοσης των γεγονότων παγκοσμίως. Εύλογα γεννιέται το ερώτημα της ενδεχόμενης αμφισβήτησης της εθνικής ταυτότητας λόγω της υπεροχής της παγκοσμιοποίησης στην καθημερινότητα των πολιτών ανά τον κόσμο.

⁵ Οι ορισμοί σχετικά με την παγκοσμιοποίηση ποικίλλουν και διαφοροποιούνται αναλόγως τον προσανατολισμό του αναλυτή αναφορικά με την οικονομία, την κοινωνία, την επικοινωνία κ.ο.κ. Συνεπώς, κάποιοι παρατηρούν το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης δίνοντας έμφαση στην αύξηση των διεθνών οικονομικών συναλλαγών και ροών · άλλοι τονίζουν την αλληλεπίδραση μεταξύ των κοινωνιών · ενώ άλλοι επισημαίνουν την ταχύτητα στην επικοινωνία και στην διάδοση της πληροφορίας. Στην συνέχεια παρατίθενται κάποιοι ενδεικτικοί ορισμοί, αλλά είναι αλήθεια πως στην βιβλιογραφία οι οριοθετήσεις ποικίλλουν.

Κατά τους Baylis & Smith στο βιβλίο τους «The Globalization of World Politics» αναφέρουν πως «με τον όρο Παγκοσμιοποίηση εννοούμε, απλώς, την διαδικασία της αυξανόμενης διασύνδεσης μεταξύ κοινωνιών, με τέτοιο τρόπο, ώστε τα γεγονότα σε ένα μέρος του κόσμου έχουν ολοένα και περισσότερες επιδράσεις σε ανθρώπους και κοινωνίες που βρίσκονται μακριά», σελ.8. Διαπιστώνεται η έμφαση στην επίδραση των κοινωνιών.

Κατά τον Λιαργκόβα Π. στο κεφάλαιο «Η Νέα Διεθνής Πολιτική Οικονομία» στο βιβλίο των (επιμ.) Τσινισιζέλη Μ., Υφαντή Κ., «Σύγχρονα Προβλήματα Διεθνών Σχέσεων», αναφέρεται «Παγκοσμιοποίηση και αλληλεξάρτηση είναι οι δύο τάσεις που διαμορφώνουν το περιβάλλον, μέσα στο οποίο ζούμε σήμερα. Η πρώτη από αυτές αναφέρεται στη διεθνοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας με φαινόμενα όπως, η αύξηση της κυκλοφορίας των προϊόντων, η ραγδαία αύξηση των Ξένων Αμεσων Επενδύσεων και η ενίσχυση του ρόλου των αγορών χρήματος και κεφαλαίου στην οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη. Η δεύτερη τάση αναφέρεται στις διασυνδέσεις που έχουν δημιουργηθεί μεταξύ των οικονομιών, ως αποτέλεσμα της ελευθέρωσης των αγορών προϊόντων, υπηρεσιών χρήματος και κεφαλαίων», σελ 123. Διαπιστώνεται η έμφαση στην οικονομική επίδραση.

Στο ίδιο οικονομικό πρίσμα κινείται και η άποψη του Milton Friedman, όπως καταγράφεται στο βιβλίο των Baylis & Smith «The Globalization of World Politics». Πιο συγκεκριμένα, «Σήμερα είναι εφικτή η παραγωγή προϊόντος οπουδήποτε, χρησιμοποιώντας πόρους από οπουδήποτε, από μία εταιρεία που προοδεύει οπουδήποτε, για να προωθηθεί οπουδήποτε», σελ 600. Διαπιστώνεται η έμφαση στην ταχύτητα της παραγωγικής διαδικασίας.

Μία άλλη πτυχή της έννοιας ταυτότητα έγκειται σε αυτό που ονομάζεται «πολλαπλές ταυτότητες» (multiple identities), τις οποίες οι άνθρωποι φαίνεται να κατέχουν σύμφωνα με εμπειρικές μελέτες. Κατά τον Risse υπάρχουν τρεις τρόποι, με τους οποίους μπορούν να κατανοηθούν οι πολλαπλές ταυτότητες (Risse T., 2002: 20-21):

1. ως ομόκεντροι κύκλοι ή ως Ρώσικες κούκλες matruska, όπου η μία τοποθετείται μέσα στην άλλη. Αυτό το μοντέλο υπονοεί κάποια ιεραρχία στην αντίληψη των ατόμων σχετικά με την πίστη και την αίσθηση του «ανήκειν». Υπό αυτή την σκοπιά, ο κύκλος “Ευρώπη” αποτελεί το εξωτερικό σύνορο, ενώ ο κύκλος “περιφέρεια” ή “έθνος – κράτος” συνιστά τον πυρήνα.
2. ως διασταυρούμενες μεταξύ τους. Αυτό το μοντέλο θεωρεί πως ένα άτομο που ανήκει σε μία ομάδα με μία ταυτότητα, δύναται παράλληλα να ανήκει και σε μία δεύτερη ομάδα με διαφορετική ταυτότητα. Αναφορικά με την Ευρωπαϊκή και τις εθνικές ταυτότητες, μία τέτοια οπτική μπορεί να δημιουργήσει και σύγκρουση αξιώματος, για τα στελέχη που δραστηριοποιούνται εντός του συστήματος της ΕΕ (δηλαδή υπεράσπιση του εθνικού ή του Ευρωπαϊκού συμφέροντος;).
3. ως ψηφιδωτό κέικ – (marble cake). Το συγκεκριμένο μοντέλο θεωρεί πως τα διάφορα συστατικά της ταυτότητας ενός ατόμου δεν μπορούν να διαχωριστούν συστηματικά σε διαφορετικά επίπεδα - όπως υποστηρίζουν τα δύο παραπάνω μοντέλα (των ομόκεντρων κύκλων και της διασταύρωσης). Ως απόρροια της συγκεκριμένης οπτικής η Ευρωπαϊκή ταυτότητα μπορεί να σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους. Μάλιστα, εφόσον η Ευρωπαϊκή ταυτότητα αλληλεπιδρά με τις εθνικές, η συνολική επίδραση δεν θα είναι απαραίτητα ομογενής. Μάλλον η ΕΕ μπερδεύεται με τις εθνικές ταυτότητες οδηγώντας σε αποτελέσματα διαφοροποιημένης ταυτότητας (diverging identity outcomes). Σ’αυτό ακριβώς το σημείο

έχει σημασία η σύνθεση, το περιεχόμενο και η ουσία στην οριοθέτηση της ταυτότητας για την Ευρώπη.

Επιπρόσθετα, από την πλευρά της μελέτης της έννοιας «ταυτότητα», είτε αυτή είναι η εθνική, είτε γλωσσική, είτε πολιτισμική κ.ο.κ εγείρονται προβλήματα, εφόσον ο αναλυτής βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα εύρος κοινωνικών και πολιτισμικών προτύπων, τα οποία δεν συμπίπτουν πάντα με τους υπάρχοντες ορισμούς της ταυτότητας, όπως τους γνωρίζουμε μέχρι σήμερα. Είναι εύκολο να κατανοήσει κανείς πως η μελέτη μίας τόσο αφηρημένης έννοιας, όπως η «ταυτότητα», ευνοεί διλήμματα μεταξύ κοινωνιολογικών και ψυχολογικών προσεγγίσεων, μεταξύ ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων, με αποτέλεσμα να προκύπτουν διαφορετικές οριοθετήσεις.

Ακριβώς για τον λόγο που προαναφέρθηκε, θεωρείται σκόπιμη η διαφοροποίηση μεταξύ των δύο ειδών ταυτότητας που αφορούν την παρούσα ανάλυση, ώστε να υπάρχει σαφήνεια ως προς την χρήση και το περιεχόμενο κάθε όρου.

2.2.1 Εθνική Ταυτότητα

Τί ακριβώς συνεπάγεται η έννοια «εθνική ταυτότητα»; Πώς κατανοείται ως όρος και σε τί συνίσταται; Μία ιστορική αναδρομή μας βοηθά στην εμπέδωση της προέλευσης της έννοιας.

Η δημιουργία των εθνικών κρατών κατά τον 19ο αιώνα δεν ήταν παρά το αποτέλεσμα της ανάγκης επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας κάποιων εθνών που κινδύνευαν να αφανιστούν, στα πλαίσια των μέχρι τότε πολυεθνικών αυτοκρατορικών συστημάτων⁶, καθώς και την ανάγκη για τη δημιουργία νέων γεωπολιτικών συνόρων, βάσει των αρχών που διακήρυξε η Γαλλική επανάσταση (Bernstein S., Milza P., 1997: 30-32). Η τελευταία,

⁶ εννοώντας την αυτοκρατορία του Ναπολέοντα, την Οθωμανική αυτοκρατορία ως κρατούσες της περιόδου.

έκανε γνωστή στους λαούς την έννοια της αυτοδιάθεσης και της εθνικής συνείδησης, δηλαδή του εθνικισμού, που προσέλαβε διάφορες μορφές και υπήρξε ο μοιραίος υποκινητής της μοίρας της Ευρώπης (Jacobs D. & Maier R., 1998:16).

Μία μορφή από αυτές αποτέλεσε ο κρατικός και πολιτισμικός εθνικισμός. Η συγκεκριμένη μορφή εξέφραζε την ανάγκη διατήρησης της εθνικής ιστορικής μνήμης, τη διάδοση και συντήρηση του πολιτισμού μιας εθνικής κοινότητας, με κοινή ταυτότητα, γλώσσα και κουλτούρα (Bernstein S., Milza P., 1997: 31-32). Δηλαδή, τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά προηγούνται της δημιουργίας του έθνους, ενώ τα κοινά αυτά χαρακτηριστικά καθορίζουν το «έθνος», στη βάση των κοινών γνωρισμάτων.

Επομένως, εμφανίζεται πρόδηλη η ανάγκη ύπαρξης μίας εθνικής ταυτότητας, η οποία διαμορφώνεται με στόχο τη διαχείριση και αναπαραγωγή εθνικών συμβόλων, τη διατήρηση πολιτισμικών χαρακτηριστικών, (όπως παιδεία, τέχνη, γλώσσα, εθνογραφία, πεζογραφία) καθώς και προτύπων συμπεριφοράς, (ήθη, έθιμα, συνήθειες) της θρησκείας, των παραδόσεων, και εντέλει του προσδιορισμού του περιεχομένου της εθνικής πολιτικής – τόσο σε εξωτερικό όσο και σε εσωτερικό επίπεδο (Λέκκας Π., 2001: 207-208).

Για την διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, στην αφετηρία ενός εθνικού κράτους, κύριος παράγοντας αποτελεί η εμπέδωση μίας κοινής/ενιαίας γλωσσικής παιδείας (common language) η οποία καθίσταται κτήμα όλων των πολιτών, μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η παιδεία αυτή και η ιδεολογία που την συνόδευε, βοήθησαν ώστε να ενσωματωθούν οι εθνότητες μίας επικράτειας στο έθνος χωρίς καταναγκασμούς λειτούργησαν δηλαδή, ως μέσα και “εργαλεία” για την χειραγώγηση των διαφορετικών εθνοτικών ομάδων (Βερέμης, Θ., Κιτρομηλίδης, Π., 1997: 16-17).

Εξίσου νευραλγικό στοιχείο της δόμησης της εθνικής ταυτότητας συνιστά το *κοινό έδαφος* (common territory), ως νομιμοποιητικό στοιχείο για το έθνος-κράτος . Για παράδειγμα, Άγγλοι και Αμερικανοί δεν δομούν μία ενιαία εθνική ταυτότητα, παρά την κοινή τους γλώσσα. Αυτό συμβαίνει διότι δεν ζουν μαζί κι άρα δεν αλληλεπιδρούν μαζί · αντιθέτως, διαμένουν σε διαφορετικά εδάφη, με αποτέλεσμα να μην ενυπάρχει εκτενής και συστηματική επαφή μεταξύ των ανθρώπων από γενιά σε γενιά, συνεπάγεται ούτε κοινά βιώματα, ούτε κοινή ιστορία, ούτε κοινά συμφέροντα. Η διαφορά του εδάφους οδήγησε στην δόμηση δύο διαφορετικών εθνικών ταυτοτήτων. Με αυτόν τον τρόπο οδηγούμαστε στο στοιχείο της κοινής ιστορίας.

Η δημιουργία *μίας κοινής ιστορίας* (common history), καθώς και *μίας κοινής οικονομικής πορείας* – *μίας οικονομικής συνοχής* – (common economic cohesion) που να δίνει έμφαση στην πορεία ενός έθνους συνιστά έναν ακόμη παράγοντα διαμόρφωσης της πολιτισμικής ταυτότητας (Bernstein S., Milza P., 1997:32). Θα μπορούσαμε εδώ να αναφέρουμε ως παράδειγμα τη συμβολική χρήση της κλασικής εποχής ως κεντρικό σύμβολο ταυτότητας όχι μόνο του σύγχρονου ελληνικού κράτους αλλά και ως βάσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Επιπρόσθετο και εξέχουσας σημασίας χαρακτηριστικό αποτελεί η πνευματική γενική εικόνα των ανθρώπων που συνθέτουν ένα έθνος, και άρα μία εθνική ταυτότητα. Φαίνεται πως μεγάλη σημασία αποκτούν οι ιδιαιτερότητες κάθε εθνικής κουλτούρας, ή αυτό που διαφορετικά καλείται *εθνικός χαρακτήρας* (national character) ως ψυχολογική παράμετρος. Ο εθνικός χαρακτήρας δεν είναι κάτι σταθερό και μόνιμο, αλλά επηρεάζεται από τις αλλαγές στις συνθήκες ζωής και καθορίζει την φυσιογνωμία ενός έθνους.

Άλλωστε, τα πολιτισμικά στοιχεία που συνδέουν το παρελθόν με το παρόν έχουν μία συμβολική διάσταση. Με άλλα λόγια, το νόημα που τους

προσδίδεται υπόκειται σε ιδεολογικούς παράγοντες, σκοπιμότητες και πολιτικές με στόχο την διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης.

Επομένως, συγκεντρώνοντας τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του «Έθνους» κατά τον ορισμό του Joseph Stalin μπορεί κανείς να εκμαιεύσει τα συνεπαγόμενα χαρακτηριστικά που αφορούν στην Εθνική Ταυτότητα, αναφέροντας πιο συγκεκριμένα:

«Το Έθνος είναι μία ιστορικά δομημένη, σταθερή κοινότητα ανθρώπων, βασισμένη σε μία κοινή γλώσσα, έδαφος, οικονομική ζωή και ψυχολογικό make-up βασισμένο στην κοινή κουλτούρα». (Stalin J.,1995:18-21)⁷

Εμπεδώνοντας τα παραπάνω προκύπτει η σκέψη πως ένα κράτος δεν δύναται να υπάρξει χωρίς την δημιουργία ενός έθνους, όπως αυτό συνεπάγεται τα χαρακτηριστικά του. Με διαφορετικά λόγια, το έθνος ως έννοια και ως ύπαρξη αποτελεί εκείνον τον νομιμοποιητικό παράγοντα για την δημιουργία ενός κράτους – επιχείρημα το οποίο θα χρησιμοποιηθεί και στην συνέχεια για να εξηγήσει την έλλειψη νομιμοποίησης της ΕΕ.

2.2.2 Ευρωπαϊκή Ταυτότητα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, με την καθιέρωση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας⁸, καθώς και του δικαιώματος εκλέγειν και εκλέγεσθαι στον τόπο διαμονής, αποβλέπει σε μία προσπάθεια δημιουργίας μίας κοινής συνείδησης κι ενός κοινού αισθήματος ότι, όλοι οι πολίτες των κρατών μελών της, ανήκουν στην ίδια κοινότητα και μοιράζονται την ίδια κοινή ιστορική πορεία, υπό το πρίσμα του ευρύτερου ευρωπαϊκού πολιτισμού. Η Ευρωπαϊκή ταυτότητα,

⁷ Ο ορισμός του Stalin, στο παραπάνω έργο, εμπεριέχει τόσο υποκειμενικά όσο και αντικειμενικά στοιχεία. Διαφοροποιεί την έννοια «έθνος» από αυτήν της «φυλής», ενώ τονίζει πως μόνο όταν συντρέχει το σύνολο των χαρακτηριστικών μπορούμε να ορίσουμε μία οντότητα σε έθνος.

⁸ Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αρθ. 17-22.

συνεπώς, αποτελεί εκείνο το ενοποιητικό στοιχείο που ενισχύει την συνοχή της.

Συνεπάγεται, πώς κάθε έκφραση της οργάνωσης και των πολιτικών της ΕΕ είναι έκφραση/υλοποίηση αυτής της μορφής ταυτότητας (Jansen T., 1999: 27). Είναι εξαιρετικά σημαντικό για την ΕΕ, ως πολιτικό και δημοκρατικό σύστημα, να εξασφαλίζει ότι οι πολίτες και οι διαμένοντες σε αυτή, όχι μόνο κατανοούν αλλά υιοθετούν το πνεύμα της, ώστε να μπορούν να συνταυτίζονται. Μάλιστα, είναι αλήθεια πως η ικανότητα της Ένωσης να επιβιώνει, να αναπτύσσεται και να δρα στηρίζεται σημαντικά στην καλλιέργεια αυτού του πνεύματος. Ποιοί είναι όμως οι παράγοντες της Ευρωπαϊκής ταυτότητας; Μπορεί η Ευρωπαϊκή ταυτότητα να κατανοηθεί απλοϊκά ως σύνθετη των ποικίλων εθνικών ταυτοτήτων; Και ακόμη πιο σημαντικό, υπάρχει κοινή Ευρωπαϊκή ταυτότητα μεταξύ των πολιτών της Ένωσης;

Μέρος της απάντησης συνίσταται στο ότι το πολιτικό σύστημα της Ευρώπης (European polity) είναι θεμελιωδώς διαφορετικό από τις εθνικές πολιτικές κοινότητες, υπό το πρίσμα ότι το βασικό συστατικό του πρώτου (European polity) είναι τα διάφορα κράτη (states), ενώ στο δεύτερο (εθνικές κοινότητες) βασικό συστατικό είναι οι πολίτες. Εάν όμως, η «διαρκώς στενότερη ένωση»⁹ δεν εξελίσσεται παράλληλα και σε ένωση πολιτών, τότε υπάρχει αποτυχία ως προς την εκπλήρωση της φιλελεύθερης δημοκρατίας, στην οποία όλα τα κράτη μέλη έχουν δεσμευτεί!

Άλλωστε, η εμφάνιση μίας κοινής Ευρωπαϊκής πολιτικής ταυτότητας και, κατ' επέκταση, η δημιουργία μίας ευρωπαϊκής πολιτικότητας, είναι αναγκαία, τόσο για την βιωσιμότητα της ευρωπαϊκής δημοκρατίας, αλλά ακόμα και για το σεβασμό της δημοκρατικής αυτονομίας των κρατών μελών ή για την προστασία της πολιτισμικής διαφορετικότητας (cultural diversity) (Χρυσοχόου Δ., 2005: 31-32). Στο σημείο αυτό εισέρχεται και η

⁹ κατά το προοίμιο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης, της Επίσημης Εφημερίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης C 30/41, 16.12.2004.

συζήτηση σχετικά με την ανάδυση ενός ευρωπαϊκού δήμου (European demos), η οποία θα αναλυθεί στην συνέχεια της παρούσας εργασίας.

Ακόμα, χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Dr. Heinrich Neisser, σχετικά με την διάρθρωση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα, θεωρεί πως η Ευρωπαϊκή ταυτότητα πρέπει να αναλύεται τόσο ως εγχείρημα (project), ως ιδέα, όσο και ως διαδικασία (process). «Όταν το εγχείρημα της Ευρωπαϊκής ταυτότητας σχετίζεται με την διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», αναφέρει «υπάρχει υψηλός βαθμός λαϊκού σκεπτικισμού (popular scepticism)» (Neisser H., 2006: 25-26). Εν συνεχεία, επιλέγει να μεταφράζει την Ευρωπαϊκή ταυτότητα κατά διττό τρόπο (Neisser H., 2006: 26):

- ως 'επικοινωνία' (communication), εφόσον απαιτεί τον διάλογο μεταξύ των πληθυσμών των κρατών μελών της Ένωσης ·
- ως 'κίνητρο' (motivation), εφόσον απαιτεί αμεσότητα δέσμευσης στις Ευρωπαϊκές υποθέσεις.

Βέβαια, είναι απαραίτητο να υπογραμμιστεί πως κοινή αντίληψη σχετικά με τον εν λόγω όρο δεν υπάρχει (όπως ακριβώς και στην περίπτωση του όρου «Εξευρωπαϊσμός»). Αντιθέτως, διαπιστώνεται η καταγραφή πολλαπλών αμφιβολιών ως απάντηση στο ερώτημα αν και σε ποιο βαθμό η Ευρώπη θα καταφέρει να δημιουργήσει αυτό το αίσθημα και είδος κοινής Ευρωπαϊκής ταυτότητας (Giesen B., Raurer V., 2003:33-34). Μερικά από τα κύρια εμπόδια ως προς την δημιουργία της καταγράφονται ως εξής:

- ✓ Σε σύγκριση με τα διάφορα έθνη, η Ευρώπη διαφέρει στο ότι συνιστά μία πολυγλωσσική κοινότητα, κι ακριβώς έτσι αναμένεται να παραμείνει και στο μέλλον. Επομένως, για την δημιουργία της Ευρωπαϊκής ταυτότητας απαιτείται η υπερνίκηση της γλωσσικής ποικιλότητας.

- ✓ Ακόμη κι αν ένα κράτος είναι πολυγλωσσικό δύναται να ξεπεράσει το εμπόδιο αυτό στη βάση κάποιας κοινής εξέγερσης ή θρησκείας ή επανάστασης, η οποία θα ενώνει τον λαό του. Όμως, η Ευρώπη δεν διαθέτει καμία τέτοιου είδους και κοινή για όλους μνήμη. Αντίθετα, θα έλεγε κανείς πως η ιστορική μνήμη διχάζει τους ευρωπαϊκούς λαούς.
- ✓ Η αντίληψη του αμυνόμενου σε ενδεχόμενη επίθεση, επίσης είναι εφικτό να δημιουργήσει αίσθημα συλλογικής ταυτότητας. Αλλά κι αυτό φαίνεται να μην υπάρχει στην Ευρώπη, ειδικά μετά το πέρας του Ψυχρού Πολέμου. Ποιός θα ήταν αυτός ο εχθρός έναντι του φρουρίου της Ευρώπης, συνολικά;
- ✓ Ακόμα, μία ταύτιση πέρα από το κάθε έθνος δεν εξυπηρετεί το αίσθημα του «ανήκειν», σε ένα τόσο μεγάλο γεωγραφικό εύρος. Είναι διαφορετική η πρόσδεση στις διαπροσωπικές σχέσεις ή στο τοπικό επίπεδο σε σύγκριση με τις μεγάλες κοινότητες – όπως η ΕΕ - που γίνονται, ουσιαστικά, αόρατες. Στοιχεία όπως η θρησκεία, τα ήθη, τα έθιμα, τα μουσεία, τα μνημεία κ.ο.κ είναι εξαιρετικά κρίσιμα για την δόμηση, είτε εθνικής, είτε Ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Με άλλα λόγια, και ως απάντηση για τα παραπάνω τιθέντα ερωτήματα για την δημιουργία της συλλογικής Ευρωπαϊκής ταυτότητας χρειάζεται η μεσολάβηση/η μεσιτεία ενός κοινού παρελθόντος, μίας γνώσης κοινής καταγωγής, και μίας κοινής κληρονομιάς.

Ανάγοντας τα παραπάνω σε μία θεωρητική τοποθέτηση σχετικά με την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την θέση της ταυτότητας σε αυτήν, φαίνεται πως το εναλλακτικό υπόδειγμα του Zielonka, όπου η Ευρώπη παρουσιάζεται ως ένα νεο-μεσαιωνικό μόρφωμα, βρίσκουν την εφαρμογή τους (Zielonka J., 2000:9 ; Τσινισιζέλης Μ., 2001: 136-138 ; Χρυσοχόου Δ., 2005: 102-103).

Με την βοήθεια του παρατιθέμενου πίνακα γίνεται κατανοητή η σύλληψη της ταυτότητας στους δύο τύπους κρατικών μορφωμάτων:

Βεστφαλιανό Υπερκράτος	Νεο-μεσαιωνικό μόρφωμα
Σταθερά Σύνορα	Χαλαρά Σύνορα
Κοινωνικο-οικονομική ομοιογένεια	Κοινωνικο-οικονομικές διαφορές
<u>Πανευρωπαϊκή Πολιτισμική Ταυτότητα</u>	<u>Πολλαπλές Συνυπάρχουσες πολιτισμικές ταυτότητες</u>
Επικάλυψη νομικών, διοικητικών, οικονομικών και στρατιωτικών καθεστώτων	Διαχωρισμός εδαφικών και λειτουργικών αρμοδιοτήτων
Ιεραρχική Δομή με ένα κέντρο εξουσίας	Διαφοροποίηση κέντρου -περιφέρειας (centre and periphery)
Κεντρικά ελεγχόμενη ανακατανομή	Ανακατανομή στη βάση διαφορετικών εκδοχών αλληλεγγύης ανάμεσα σε διεθνικά δίκτυα (αποκεντρωμένη)
Ενιαίος τύπος ιθαγένειας	Διαφοροποιημένη ιθαγένεια
Ενιαίος στρατός & αστυνομία	Διαφοροποιημένες στρατιωτικές & αστυνομικές αρχές
Απόλυτη κυριαρχία	Διαφοροποιημένη κυριαρχία (Divided sovereignty)

ΠΗΓΗ: Zielonka J., 2000:9

Καθίσταται φανερό πως η κριτική προσέγγιση του Zielonka συνιστά απάντηση στους θεωρητικούς υπέρμαχους ενός ισχυρού ομοσπονδιακού πυρήνα (βλπ. Fisher) · ειδικά, δε, ως προς το ζήτημα των ταυτοτήτων φαίνεται να αντανakλά σαφέστερα την σημερινή πραγματικότητα εντός της ΕΕ. Στην ίδια λογική, ο Neisser καταγράφει τα χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής ταυτότητας αναφέροντας (i) την αναγνώριση των διαφορών και της ποικιλομορφίας, (ii) την πολυπολιτισμικότητα και (iii) την ιθαγένεια (Neisser H., 2006: 28). Συνακόλουθα, παρατηρεί πως την τρέχουσα περίοδο και οι τρεις προαναφερθείσες παράμετροι βρίσκονται σε κρίσιμο σημείο, ενώ η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης πάσχει

από την έλλειψη εμπιστοσύνης – συμπέρασμα το οποίο μας οδηγεί στο θέμα της ανάδυσης του Ευρωπαϊκού Δήμου.

3. Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, Κοινωνικοποίηση και επίδραση στην ταυτότητα

Πως χαρακτηρίζεται η σχέση μεταξύ Ευρωπαϊκής και εθνικών ταυτοτήτων; Μετασχηματίζεται η εθνική ταυτότητα μέσω της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης; Κι εάν, πράγματι, υφίσταται επίδραση η ταυτότητα, είναι η ίδια στην Δυτική και την Ανατολική Ευρώπη;

Είναι αδιαμφησβήτητο γεγονός πως τα αποτελέσματα της διαδικασίας του Εξευρωπαϊσμού σε ένα πολιτικό σύστημα, είναι από τα πιο επίμαχα ζητήματα στην συνολική διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Μία συχνά αναφερόμενη άποψη είναι πως η ένταξη στην ΕΕ τείνει να ενδυναμώνει τις εκτελεστικές και γραφειοκρατικές λειτουργίες του πολιτικού συστήματος, ενώ, παράλληλα, αποδυναμώνει τον ρόλο των εθνικών κυβερνητικών θεσμών και την εγχώρια νομοθετική διαδικασία (Ioakimidis P.C., 2002: 57), προκαλώντας κατ'επέκταση τις δημοκρατικές βάσεις της πολιτικής διαδικασίας σε κάθε χώρα. Αρχικά τα κράτη μέλη, και ιδίως οι εθνικές κυβερνήσεις, αποστερούνται αρμοδιοτήτων διαμόρφωσης πολιτικής, μεταβιβάζοντάς τις στο υπερεθνικό επίπεδο. Αυτό βέβαια δεν εξυπακούεται και άμεση ενδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών.

Αλλωστε, υπάρχουν δύο απόψεις σχετικά με τα οφέλη (ή όχι) της ένταξης ενός κράτους στην ΕΕ. Η μία άποψη υποστηρίζει πως η ένταξη επιφέρει σταθεροποίηση της δημοκρατίας για ένα δυνάμει κράτος μέλος της Ένωσης, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας μετά το 1974. Όμως, μία δεύτερη άποψη είναι αυτή του αποκοινοβουλευτισμού, όπου θεωρείται πως με την ένταξη της χώρας στην ΕΕ το εθνικό κοινοβούλιο αποδυναμώνεται, ενώ ενισχύεται η εκτελεστική εξουσία έναντι της νομοθετικής. Παρόλα αυτά, είναι σαφές πως μέσω της ένταξης μίας χώρας στην ΕΕ ακολουθεί

μία διαδικασία 'γνωριμίας' της χώρας με νέους κοινωνικούς και πολιτικούς δρώντες. Ακριβώς αυτό χαρακτηρίζεται ως κοινωνικοποίηση των θεσμών στην διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Επομένως, η διαδικασία του Εξευρωπαϊσμού δίνει ώθηση σε νέες θεσμικές δομές, υπηρεσίες και διόδους δημοκρατικής έκφρασης, γεγονός το οποίο ενισχύει χώρες με ασθενείς κι ανεπαρκείς δημοκρατικές δομές · άλλωστε, και οι ίδιες οι πολιτικές élites των συγκεκριμένων κρατών¹⁰ υποστηρίζουν την εισαγωγή θεσμικών δομών¹¹ από την Ευρώπη ως μέρος της στρατηγικής του Εξευρωπαϊσμού.

Συγκεντρώνοντας, η ένταξη στην ΕΕ φέρεται ως πολιτική επιλογή, εφόσον συσχετίζεται με έννοιες όπως (i) η εδραίωση της δημοκρατίας, (ii) η διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας, (iii) η πλήρης συμμετοχή στα κοινά Ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, (iv) η διαδικασία εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού των νέων μελών (Τσούκαλης Λ., 2004:270).

Για κάποιες χώρες, όπως για την Ελλάδα (μετά την περίοδο 1967-1974), την Ισπανία, την Πορτογαλία ή τις ΧΚΑΕ, η ΕΕ συνιστά εκείνη την ισχυρή δύναμη οικοδόμησης δημοκρατικών και πλουραλιστικών κοινωνιών. Θεωρείται ως ο «εξαγωγέας» δημοκρατικής διακυβέρνησης. Με άλλα λόγια, μπορούμε να μιλούμε για συστημικό και πολυπολιτισμικό φαινόμενο διάχυσης (systemic and multicultural spill-over effect) · είτε αυτό αφορά στην κρατική μορφολογία (διαχείριση και δημόσια διοίκηση), είτε αφορά στην δημιουργία κοινωνικών δομών (π.χ ΜΚΟ), είτε ακόμα και σε έναν αυξανόμενο αριθμό δρώντων, επεκτείνοντας την διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής.

Ποιό είναι όμως το αποτέλεσμα αυτού του spill-over επί των ταυτοτήτων; Σε μία έρευνα του IDNET research network ζητούμενο αποτέλεσε η εμπειρική και μεθοδευμένη ανάλυση των σχέσεων μεταξύ

¹⁰ όπως παλαιότερα της Ελλάδας ή και σήμερα των ενταγμένων ΧΚΑΕ, αλλά και των δυνάμει υποψηφίων.

¹¹ όπως για παράδειγμα για την ενδυνάμωση της αστυνομίας και των δικωκτικών αρχών, την καταπολέμηση της διαφθοράς και την καλύτερη λειτουργία των δικαστικών αρχών.

Ευρωπαϊκών και εθνικών ταυτοτήτων στην Δυτική κι Ανατολική Ευρώπη, με συγκεκριμένη εστίαση στην διεύρυνση προς Ανατολάς (Eder K., Spohn S., 2003: 62-70). Για να γίνει εφικτή η κατάληξη σε ένα ξεκάθαρο ερευνητικό αποτέλεσμα συστήθηκε μία ομάδα 30 ερευνητών από διάφορες χώρες (δυτικές και υπό ένταξη ανατολικές), και από διάφορες επιστημονικές κατευθύνσεις (κοινωνιολογίας, πολιτικής επιστήμης, ιστορίας κ.α). Ως κύριες ερευνητικές υποθέσεις χαρακτηρίστηκαν οι εξής: (α) Διαφορετικές αντιλήψεις Ευρωπαϊκής κι εθνικών ταυτοτήτων στη βάση διαφόρων αρχών, (β) Εξευρωπαϊσμός, Ευρωπαϊκή και εθνικές ταυτότητες, (γ) Εξευρωπαϊσμός, εθνικές ταυτότητες και συλλογική μνήμη, και (δ) Εξευρωπαϊσμός, εθνικές ταυτότητες και εθνικές μειονότητες.

Πιο συγκεκριμένα ως προς την (β) ερευνητική υπόθεση – η οποία αποτελεί και το βασικό αντικείμενο της παρούσας ανάλυσης – παρατηρήθηκε πως οι χώρες του πρώην Ανατολικού μπλοκ μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού και την σταδιακή προσέγγιση προς την Δύση βρίσκονται σε μία περίοδο ανακατασκευής/αναδόμησης της ταυτότητάς τους. Σε ανάλογο επίπεδο ανακατασκευής κι ανάκαμψης βρίσκονται και οι σχέσεις μεταξύ Δυτικών κι Ανατολικών Ευρωπαϊκών χωρών.

Όσον αφορά στην Ανατολική πλευρά, η επιθυμία επιστροφής στην Ευρώπη ως ένα από τα καιριότερα ζητήματα σύνθεσης για τους ίδιους, οδήγησε στην προοπτική ένταξης στον – μέχρι πρότινος – δυτικό διεθνικό οργανισμό της Ευρώπης, την ΕΕ. Κατ' επέκταση στα θεμέλια των εθνικών ταυτοτήτων άρχισε να ανοικοδομείται πλέον η Ευρωπαϊκή ταυτότητα, ως αντίθετη αυτής της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ παράλληλα ξεκίνησε και η επίκληση για μία κοινή Ευρωπαϊκή πολιτισμική ταυτότητα. Συνεπώς, δεν μπορούμε παρά να μιλάμε για μία ασυμμετρική διαδικασία ανακατασκευής (*asymmetric process of reconstruction*) των αλληλοσχετισμών μεταξύ Ευρωπαϊκής και εθνικών ταυτοτήτων μεταξύ Ανατολής και Δύσης.

Τελικά, όμως πώς μετριέται κανείς ως περισσότερο «πατριώτης» ή ως περισσότερο «Ευρωπαίος»; Τί εννοεί καθένας από τους πολίτες αναφέροντας την έννοια του Ευρωπαίου; Αυτές καθώς και περαιτέρω ερωτήσεις καλείται να απαντήσει το επόμενο τμήμα της ανά χειράς μελέτης.

4. Πόσο φιλόπατρις και πόσο Ευρωπαίος;

Τί είναι η Ευρώπη για τους πολίτες; Τί σημαίνει όταν οι πολίτες λένε ότι αισθάνονται (ή δεν αισθάνονται) Ευρωπαίοι; Ή - ακόμα πιο καίριο ερώτημα - τί ακριβώς εννοούν οι ερωτώμενοι στις απαντήσεις τους στις διάφορες έρευνες που λαμβάνουν χώρα αναφορικά με την ταυτότητα;

Δεδομένου ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτελεί μία πολιτική διαδικασία, είναι λογικό ζητήματα σχετικά με την νομιμότητα του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος να μετατρέπονται σε εξέχουσας σημασίας τόσο στα ΜΜΕ, αλλά κυρίως, στην πολιτική επιστήμη. Σε μία περίοδο όπου οι Δυτικές δυνάμεις ασπάζονται το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να αποφασίζει για την προσωπική του ζωή εντός της ίδιας του της χώρας, είναι άραγε «δίκαιο» να δημιουργείται η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια κι ένα πλήρως θεσμικό Ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα, ακόμα κι όταν οι πολίτες δεν αισθάνονται τόσο Ευρωπαίοι, ακόμα;

4.1 Μεθοδολογικοί Περιορισμοί

Αναφέρθηκε και στην αρχή της παρούσας ανάλυσης πως η ταυτότητα δεν είναι πάρα το μέσο αυτοπροσδιορισμού κάθε ατόμου. Μπορεί, συνεπώς, να υπάρξει σύγκριση μεταξύ αυτοπροσδιοριζόμενων ταυτοτήτων μεταξύ ατόμων, όταν κάθε ένα από αυτά τα άτομα χρησιμοποιεί διαφορετικά στοιχεία για να ορίσει τον εαυτό του; Είναι σαφές πως το προηγούμενο ερώτημα εγείρει πολλά ζητήματα και δυσχέρειες για τους πολιτικούς επιστήμονες που επιθυμούν να εξετάσουν το συγκεκριμένο ερευνητικό

πεδίο · αλλά αυτό, παράλληλα, δεν οδηγεί απαραίκλιτα στην εγκατάλειψη του θέματος. Μερικές από τις ερωτήσεις που εγείρονται είναι:

- i. Ποιός θα 'πρέπει' να θεωρείται Ευρωπαίος;
- ii. Τί ενώνει τους Ευρωπαίους (σε όρους γεωγραφίας, πολιτικής, πολιτισμού);
- iii. Τί είναι αυτό που ενώνει τους Ευρωπαίους με την Ευρώπη (σε όρους κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς);

Φαίνεται, όμως, πως αυτή η οπτική είναι μέρος μιας top-down ανάλυσης, η οποία λίγα θα μας απαντήσει από την πλευρά του πολίτη. Στην προκειμένη περίπτωση χρειαζόμαστε μία bottom-up ανάλυση, η οποία θα εγείρει ερωτήματα, όπως:

- i. Ποιός αισθάνεται Ευρωπαίος;
- ii. Γιατί κάποιοι πολίτες εντάσσουν τους εαυτούς τους στην Ευρώπη και κάποιοι άλλοι όχι;
- iii. Τί εννοούν πραγματικά τα άτομα όταν ισχυρίζονται ότι αισθάνονται (ή όχι) Ευρωπαίοι;
- iv. Ποιά διάσταση δίνουν στον όρο ταυτότητα (πολιτική, πολιτισμική κ.ο.κ);

Τόσο το Ευρωβαρόμετρο όσο κι επιπρόσθετο ακαδημαϊκό ερευνητικό υλικό θα βοηθήσει στην κατανόηση του πως αντιλαμβάνονται οι πολίτες των κρατών μελών την ΕΕ.

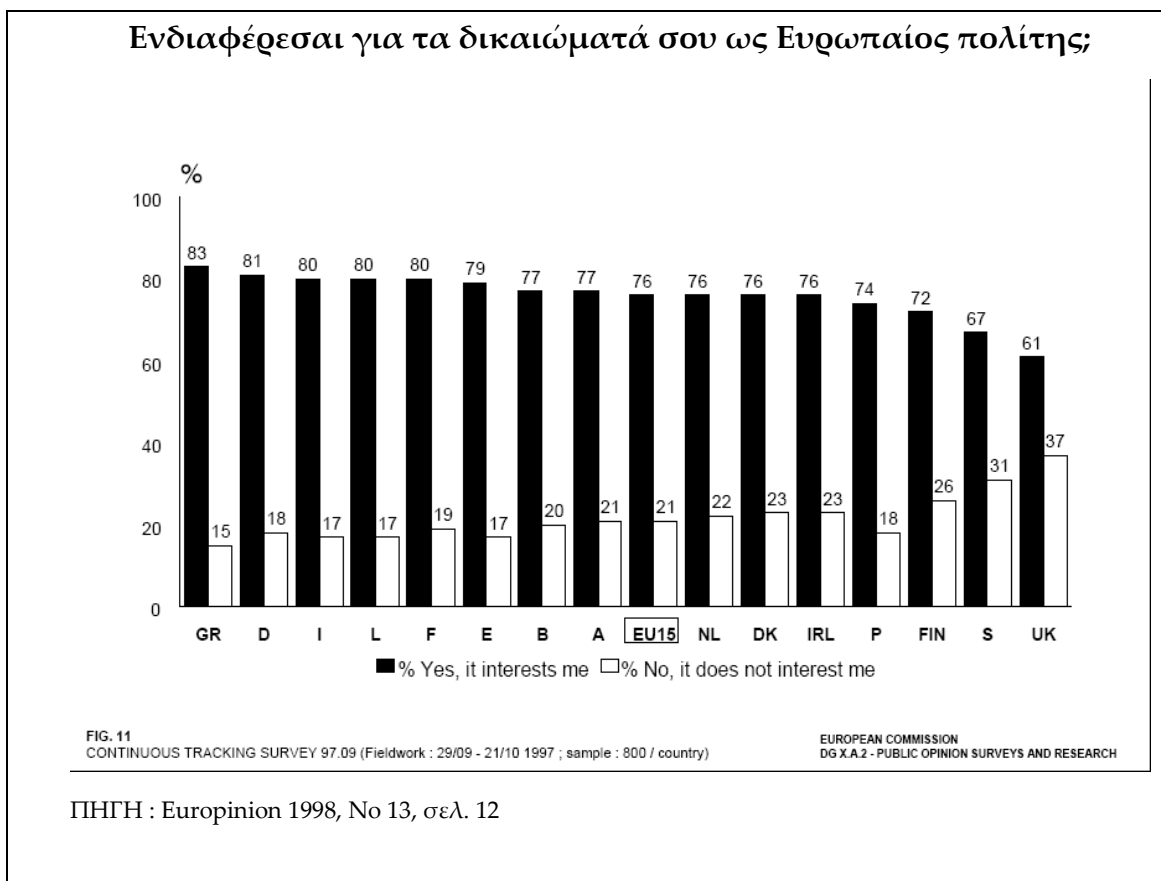
4.2 Ευρωπαϊκό Αίσθημα και πολίτες

Παλαιότερες σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης στην ΕΕ-15, όπως εκείνη της Euro opinion του 1998, καταπιάνονταν ήδη με ερωτήματα σχετικά με τις αξίες των Ευρωπαίων (κοινωνία, παράδοση, προσωπική επιτυχία και ανάπτυξη κ.ο.κ), το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων προς την ΕΕ (θέματα που απασχολούν περισσότερο, ενέργειες που έλαβαν χώρα τους τελευταίους τρεις μήνες κ.ο.κ) ή την ανάγκη πληροφόρησης σχετικά με την ΕΕ - θέματα

που στις μέρες μας φαίνεται να απασχολούν την Ένωση σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό.

Όπως εύκολα διαπιστώνει κανείς με μία πρώτη εξέταση της εν λόγω έκθεσης, το ενδιαφέρον για τα περισσότερα από τα θέματα της ΕΕ καταγράφεται ως υψηλό από τους πολίτες της Ένωσης · όπως για παράδειγμα, για τα δικαιώματά τους ως Ευρωπαίοι πολίτες ή ακόμα για το ενδιαφέρον τους σχετικά με την εξουσία και τις αρμοδιότητες της ΕΕ, ή κατά πόσο θεωρούν σημαντική την κατανόηση της ΕΕ, των πολιτικών της και την λειτουργία των θεσμών της · επιπλέον τίθεται ένα ερώτημα για την αναγκαιότητα πληροφόρησης των Ευρωπαίων πολιτών ως προς τις αποφάσεις που λαμβάνονται σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου καταγράφονται ποσοστά από 85% κι άνω υπέρ της συνεχούς και καλύτερης δυνατής πληροφόρησης προς τον Ευρωπαίο πολίτη.

Οι πίνακες που ακολουθούν αποτυπώνουν ακριβώς αυτά τα αποτελέσματα, όπως εντοπίστηκαν στην έκθεση:

Ενδιαφέρεσαι για την εξουσία και τις αρμοδιότητες της ΕΕ;

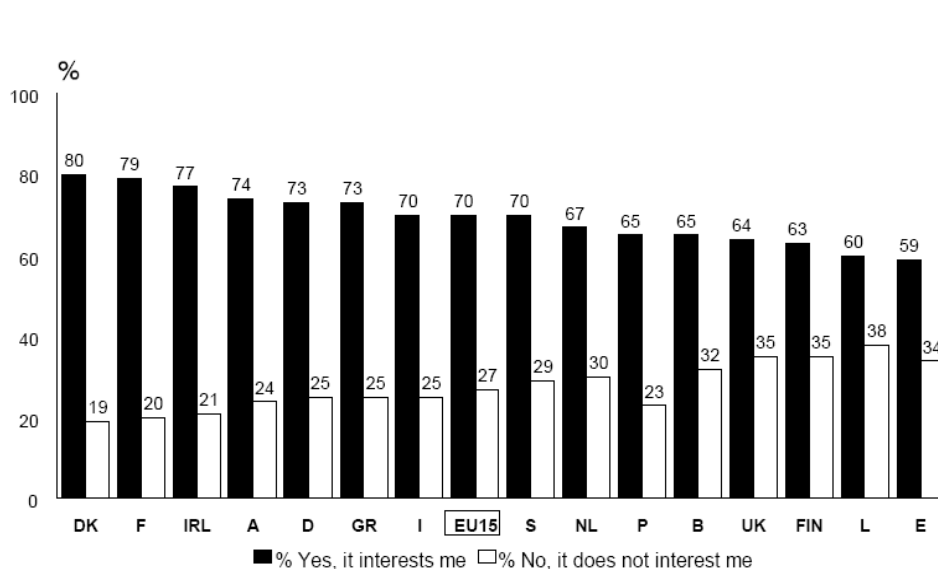

FIG. 13
CONTINUOUS TRACKING SURVEY 97.09 (Fieldwork : 29/09 - 21/10 1997 ; sample : 800 / country)

EUROPEAN COMMISSION
DG X.A.2 - PUBLIC OPINION SURVEYS AND RESEARCH

ΠΗΓΗ : Europinion 1998, No 13, σελ. 13

Πόσο σημαντικό θα έλεγες πως είναι για ανθρώπους σαν εσένα η κατανόηση της ΕΕ, των πολιτικών της και της λειτουργίας των θεσμών της;

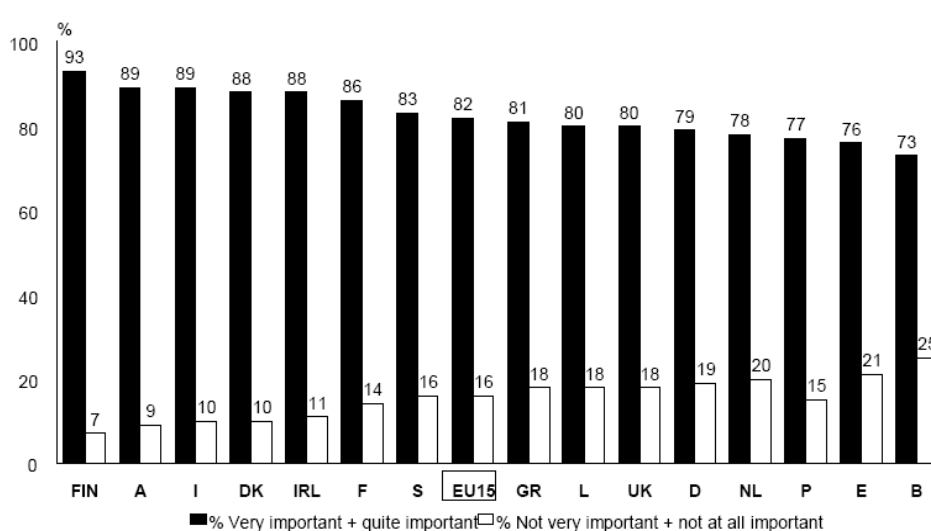

FIG. 27
CONTINUOUS TRACKING SURVEY 97.09 (Fieldwork : 29/09 - 21/10 1997 ; sample : 800 / country)

EUROPEAN COMMISSION
DG X.A.2 - PUBLIC OPINION SURVEYS AND RESEARCH

ΠΗΓΗ : Europinion 1998, No 13, σελ. 20

Προκειμένου να οικοδομηθεί περαιτέρω η ΕΕ, θεωρείτε πως είναι απαραίτητη η καλύτερη πληροφόρηση στους πολίτες σχετικά με τις αποφάσεις που λαμβάνονται στην ΕΕ;

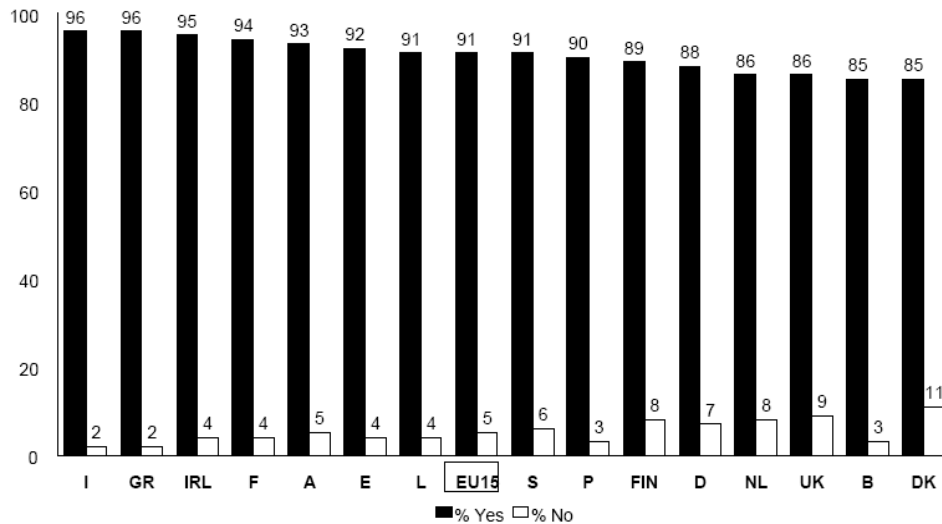

FIG. 29
CONTINUOUS TRACKING SURVEY 97.09 (Fieldwork : 29/09 - 21/10 1997 ; sample : 800 / country)

EUROPEAN COMMISSION
DG X.A.2 - PUBLIC OPINION SURVEYS AND RESEARCH

ΠΗΓΗ : Euroinopion 1998, No 13, σελ. 21

Προχωρώντας σε πιο σύγχρονες μελέτες, όπως εκείνη του *Bruter M.*, σχετικά με το πώς αντιλαμβάνονται οι πολίτες της Ένωσης το Ευρωπαϊκό αίσθημα, συμπεριλαμβάνοντας τα ευρωπαϊκά σύμβολα και την έλλειψη των αυστηρών εθνικών εδαφικών συνόρων μας βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση μέσω ποιοτικών στοιχείων (*Bruter M.*, 2006). Ο μελετητής προχώρησε στην δόμηση μίας ομάδας άνω των 90 ατόμων, προερχόμενων από τις Μ.Βρετανία, Γαλλία και Ολλανδία. Τα άτομα χωρίστηκαν σε 9 ομάδες των 8 έως 11 ατόμων με κεντρικό στόχο την απάντηση τεσσάρων ερωτήσεων¹².

¹² Οι εξής τέσσερις ερωτήσεις ήταν:

- A. Πώς αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τον τρόπο ενημέρωσής τους από τα διάφορα μέσα ειδησεογραφίας;
- B. Πώς κατανοούν και αντιλαμβάνονται οι πολίτες τα διάφορα σύμβολα της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, και τί ακριβώς σηματοδοτούν γι' αυτούς;
- Γ. Ποιά είναι η άμεση εμπειρία των πολιτών από την Ευρώπη και πώς αυτό επηρεάζει τα επίπεδα της Ευρωπαϊκής ταυτότητας;

Μέσω των συζητήσεων και του συνόλου της έρευνας δόθηκε μία καλύτερη εικόνα σχετικά με το ποια είναι τα ενδιάμεσα στάδια δόμησης της Ευρωπαϊκής ταυτότητας και πώς αυτή γίνεται κατανοητή από τους πολίτες-συμμέτοχους της έρευνας. Ακόμα, διαπιστώθηκε ένας διαχωρισμός αντίληψης της Ευρωπαϊκής ταυτότητας, εφόσον μία μερίδα των ερωτηθέντων εννοούσε το πολιτικό στοιχείο, ενώ μία δεύτερη μερίδα αναφερόταν στο πολιτισμικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Γίνεται, λοιπόν, σαφές πως πρόκειται για υποκειμενικές εικόνες, οι οποίες, όμως, μπορούν να καθορίσουν τον χαρακτήρα αυτής της Ευρωπαϊκής ταυτότητας.

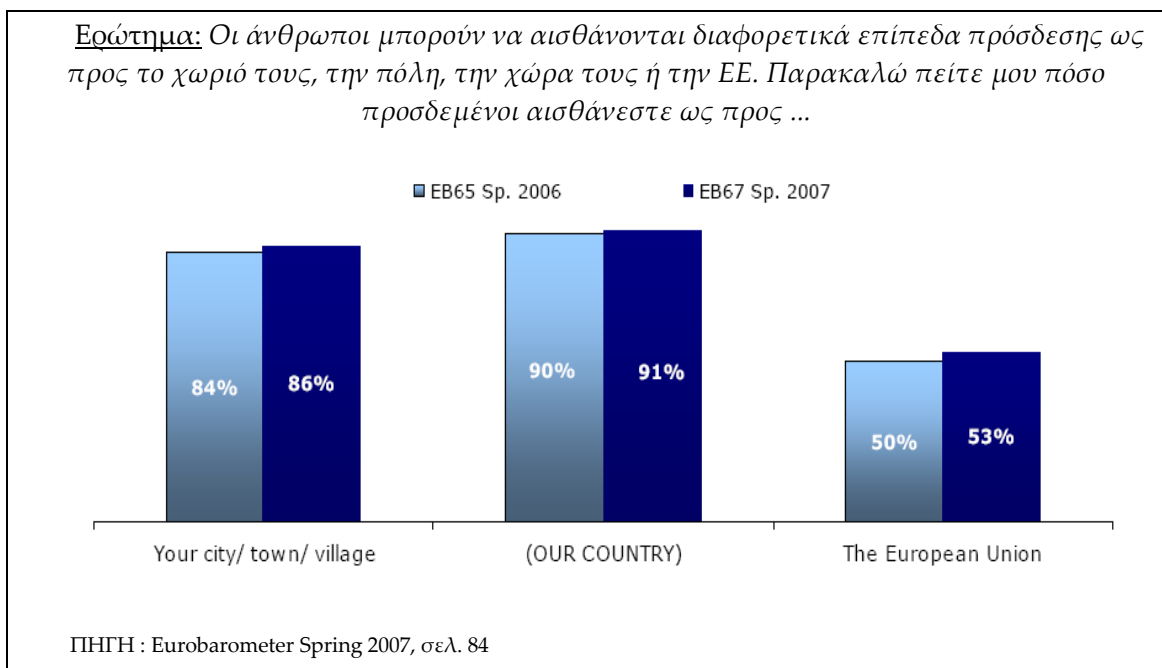
Στο επίπεδο της πληροφόρησης από/για την ΕΕ, οι περισσότεροι ερωτώμενοι φάνηκαν ικανοποιημένοι από τις επίσημες αρχές, αλλά και από τα ΜΜΕ, με διαβαθμίσεις κατά περίπτωση. Ακόμα, κατέγραψαν πως οι πολίτες θα αισθάνονταν πιο Ευρωπαίοι εάν η Ευρώπη είχε επίδραση στην καθημερινότητά τους, είτε μέσω των ταξιδιών, της μετανάστευσης, είτε της ίδιας της πολιτικής θέσης της ίδιας της Ευρώπης.

Εν συνεχεία, προχωρώντας στην *Αναφορά του Ευρωβαρόμετρου* για το διάστημα της άνοιξης του 2007, στην δεύτερη ενότητα σχετικά με την Ευρωπαϊκή ταυτότητα περιλαμβάνεται η εξέταση της πρόσδεσης των Ευρωπαίων με την ΕΕ (Eurobarometer, Spring 2007: 84-86). Η αναφορά καταδεικνύει πως η ΕΕ απέχει πολύ από την θέση της 'πατρίδας', του εθνικού κράτους για κάθε πολίτη.

Πιο συγκεκριμένα, όπως καταδεικνύεται στο σχήμα, το επίπεδο πρόσδεσης των Ευρωπαίων είναι υψηλότερο ως προς το χωριό τους (86%), ως προς την χώρα τους (91%), και χαμηλότερο με διαφορά ως προς την ΕΕ

Δ. Τί πιστεύουν οι άνθρωποι για την «ιδέα» της Ευρωπαϊκής ταυτότητας; Με διαφορετικά λόγια, τί είναι γι' αυτούς, υπάρχει, πιστεύουν ότι είναι πολύ ευρεία και γενικευμένη ιδέα, τί περιλαμβάνει, πώς συνδέεται με τις πολιτικές ταυτότητες, και τί σημαίνει για τους Ευρωπαίους πολίτες;

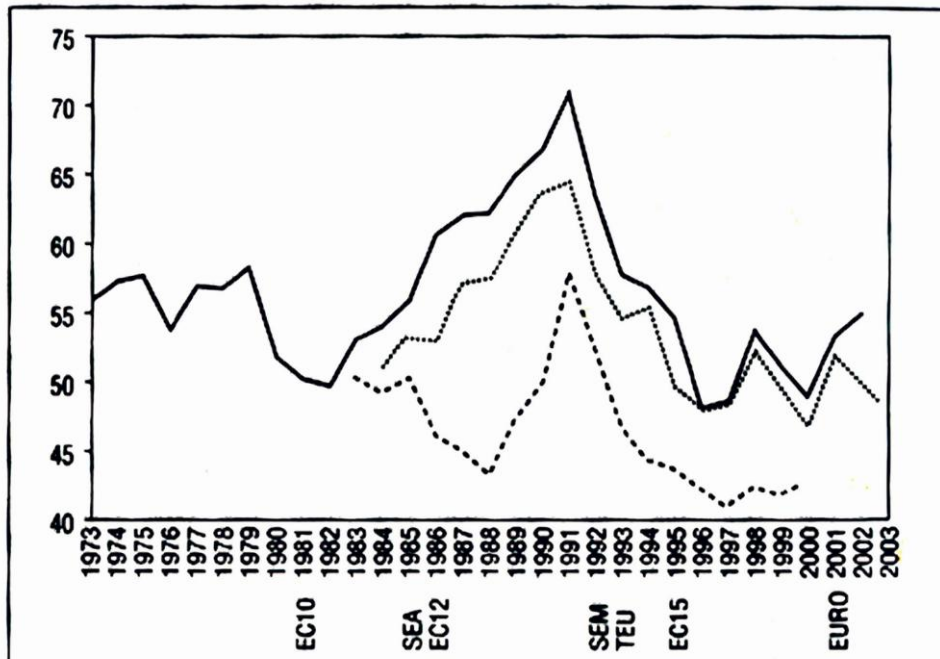
(53%)¹³. Διαπιστώνεται, συνεπώς, μία αξιοσημείωτη διαφορά της τάξεως του 38% μεταξύ του συναισθήματος δεσμού ενός Ευρωπαίου ως προς την χώρα του σε σχέση με την ΕΕ, αποτυπώνοντας την αδυναμία που αντιμετωπίζει η δεύτερη ως προς την εγγύτητα των πολιτικών της έναντι των πολιτών της. Με διαφορετικά λόγια, μπορούμε να τιτλοφορήσουμε το αποτέλεσμα του γραφήματος ως “δυσκολία ταύτισης των Ευρωπαίων πολιτών με την ΕΕ”.

Κατ' ανάλογη λογική καταγράφεται και η παρατήρηση του Hix S. αναφορικά με την υποστήριξη των πολιτών προς την διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σε ποσοστό επί τοις εκατό για το σύνολο του διαστήματος 1973 έως 2003, όπως παρατίθεται στην συνέχεια (Hix S., 2005: 147-166):

¹³ Αν κι αυτό αυξήθηκε κατά 3 μονάδες από την Αναφορά Ευρωβαρόμετρου της Άνοιξης του 2006.

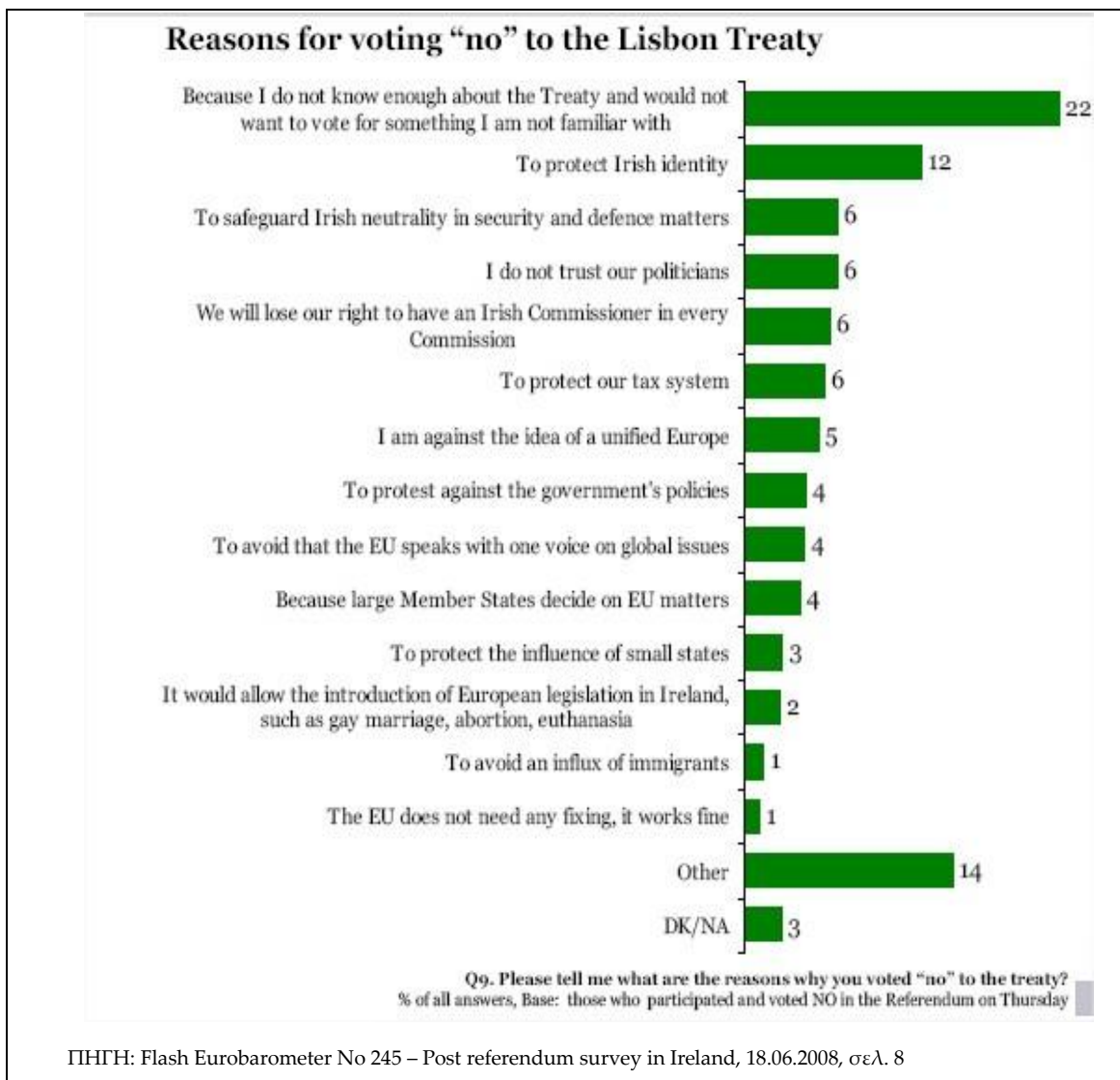
Λαϊκή Υποστήριξη για την διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης,
1973-2003 (επί τοις εκατό)

— Άνθρωποι που θεωρούν πως η ένταξη στην ΕΚ/ΕΕ είναι καλό πράγμα
 Άνθρωποι που πιστεύουν ότι ωφελούνται από την ΕΚ/ΕΕ
 - - - Άνθρωποι που επιθυμούν περισσότερη εξουσία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
 ΠΗΓΗ: Hix S., «The Political System of the EU», σελ. 150

Όπως καταδεικνύεται στο γράφημα, κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1970, ποσοστό λίγο περισσότερο από 50% τασσόταν υπέρ της ένταξης της χώρας τους στην ΕΕ. Η υποστήριξη αυξανόταν σταθερά και κατά την δεκαετία του 1980. Το σημείο ζενίθ αποτυπώνεται το 1991 με ποσοστό 71% υπέρ της ένταξης και με ποσοστό 65% να αισθάνεται ωφελημένο από την ΕΕ. Η αντίθεση προς την ΕΕ και η αρχή του τέλους για την παθητική συναίνεση καταγράφεται το 1992-1993 (Maastricht), και ειδικότερα με τα κατά τόπους αρνητικά δημοψηφίσματα. Οι πολίτες, πλέον, δεν υιοθετούν τυφλά τις θέσεις των κυβερνήσεών τους, γεγονός που ο Hix αποδίδει, ως προς το εθνικό επίπεδο (i) στις πολιτισμικές διαφορές, (ii) στις οικονομικές διαφορές, (iii) στις πολιτικές διαφορές, αλλά και σε ευρύτερο επίπεδο (iv) στις διεθνικές διαφορές.

Τέλος, μιλώντας για δημοψηφίσματα και προχωρώντας στις τελευταίες εξελίξεις σχετικά με την διαδικασία επικύρωσης της Συνθήκης της Λισαβώνας και κατά την τελευταία έρευνα του Ευροβαρόμετρου (18.06.2008)¹⁴, η σφυγμομέτρηση της Ιρλανδικής κοινής γνώμης απέδωσε, μεταξύ άλλων, ως δεύτερο σημαντικότερο λόγο και σε ποσοστό 12% του «όχι» έναντι της Συνθήκης, στην επιθυμία προστασίας της Ιρλανδικής ταυτότητας! Αυτό ακριβώς καταδεικνύεται στο ακόλουθο γράφημα:

Είναι φανερό, λοιπόν, πως η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εξακολουθεί να δυσχεραίνει για μία μερίδα πολιτών, οι οποίοι φαίνονται να αισθάνονται επιφυλακτικά ως προς την διαδικασία στην ΕΕ. Φαίνεται

¹⁴ μετά το δημοψήφισμα των Ιρλανδών πολιτών στις 12.06.2008.

πως η ανάγκη για μία περισσότερο νομιμοποιημένη, λογοδοτούμενη και διαφανή Ευρώπη, ή διαφορετικά - όπως αναφέρεται στην βιβλιογραφία - για την ύπαρξη ενός European demos, είναι πιο επίκαιρη από ποτέ.

5. Ευρωπαϊκός Δήμος – Λύση στο δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ;

Ο όρος «δημοκρατικό έλλειμμα» χρησιμοποιείται υπό το πρίσμα των κατά περίπτωση πλαισίων, αλλά κυρίως νοείται ως αρνητική παρενέργεια (negative side-effect) της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης - της ολοένα κι αυξανόμενης παραφωνίας μεταξύ θεμελιωδών προϋποθέσεων της σύγχρονης δημοκρατικής διακυβέρνησης και των πραγματικών συνθηκών αναφορικά με την πολιτική διαχείριση των Ευρωπαϊκών θεμάτων (Chryssoschoou D., 2003:367-374).

Οι ακαδημαϊκοί κύκλοι έχουν εστιάσει κατά καιρούς τόσο στην επίλυση του καίριου αυτού προβλήματος της ΕΕ, αλλά ακόμη περισσότερο και στην ίδια την φύση του προβλήματος. Πέρα από την ανάγνωση του προβλήματος σχετικά με το τί ακριβώς συνιστά δημοκρατικό έλλειμμα, έχει αναγνωρισθεί ένας διαχωρισμός μεταξύ θεσμικής και κοινωνικο-ψυχολογικής προσέγγισης, και η ίδια διαφοροποίηση θα ακολουθηθεί και στην παρούσα περίπτωση.

Κατά τη θεσμική προσέγγιση, η συζήτηση για το δημοκρατικό έλλειμμα επικεντρώνεται στην (i) κατανομή εξουσίας και (ii) στην θεσμική μεταρρύθμιση, ως νευραλγικά σημεία. Από την άλλη πλευρά, κατά την κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση η συζήτηση επικεντρώνεται (i) στην ανάδυση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας και (ii) του Ευρωπαϊκού δήμου - προσέγγιση, η οποία αφορά περισσότερο στην ανα χείρας μελέτη. Έτσι προκύπτει και ο παρακάτω πίνακας:

Θέματα στο Επικέντρο	Θεσμική Προσέγγιση	Κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση
	Κατανομή εξουσίας	Ευρωπαϊκή ταυτότητα
	Θεσμική μεταρρύθμιση	Ευρωπαϊκός demos

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση κάθε προσέγγισης, θα πρέπει να υπογραμμισθεί πως το ζήτημα του δημοκρατικού ελλείμματος αφορά στην νομιμοποίηση (legitimacy). Την δεκαετία του 1950, η μέθοδος Monnet, εσκεμμένα, δεν έδινε την απαραίτητη έμφαση σε ό,τι αφορά στις δημοκρατικές προϋποθέσεις, ώστε να μπορέσει να προσδεύσει η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης · μάλιστα, για δεκαετίες η πορεία της ΕΟΚ/ΕΚ βασίστηκε στην οριζόμενη ως «παθητική συναίνεση» (passive consensus) των πολιτών των κρατών μελών.

Συνεπώς, η νομιμοποίηση της ΕΟΚ/ΕΚ, κατά τις πρώτες δεκαετίες, ήταν απόρροια της ευημερίας και της ειρήνης που έμελλε να αποφέρει η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην Δ.Ευρώπη. Η δεκαετία του 1990 αποτέλεσε την περίοδο έξαρσης των συζητήσεων σχετικά με το εν λόγω ζήτημα υπό την αφορμή της επικύρωσης της Συνθήκης του Maastricht. Στην θέση της παθητικής συναίνεσης άνοιξαν οι συζητήσεις για τον εκδημοκρατισμό της ΕΕ εγείροντας, παράλληλα, και πολλές αντιπαραθέσεις. Πολλά ερωτήματα έχουν ανακύψει μεταξύ πολιτικών επιστημόνων κι αναλυτών, όπως:

1. Με ποιό τρόπο καθίσταται δυνατή η λογοδοσία των διαμορφωτών πολιτικής (policy makers) της ΕΕ στους πολίτες, οι οποίοι μάλιστα ανήκουν και σε διαφορετικά εθνικά πολιτικά συστήματα;
2. Ποιές είναι οι επιδράσεις της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην δημοκρατία της Ευρώπης; Πολλώ δε μάλλον όταν η Ευρώπη διευρύνεται συνεχώς και οριοθετείται ως πολιτικό σύστημα (Hix S., 2005: 3-5);

3. Και αν τελικά όλοι συμφωνούν στο γεγονός πως το Ευρωπαϊκό σύστημα δεν είναι δημοκρατικό, πώς θα υπάρξει μία ευρεία συμφωνία ως προς το πώς θα εκδημοκρατιστεί;

Ως προς το τελευταίο ερώτημα είναι σαφές πως η συμφωνία για την μεταρρύθμιση συναντά εμπόδιο στις δύο διαφορετικές προσεγγίσεις και στη διαφωνία ως προς το τί σύσταση έχει το δημοκρατικό έλλειμμα και πως αυτό γίνεται κατανοητό. Τί επικαλούνται οι δύο προσεγγίσεις;

5.1 Θεσμική Προσέγγιση

Η θεσμική θεώρηση του δημοκρατικού ελλείμματος που αντιμετωπίζει η ΕΕ αφορά, επί το πλείστον, σε θέματα θεσμικής λειτουργίας και συνταγματικής μεταρρύθμισης · συνεπώς, οι προτάσεις της συγκεκριμένης προσέγγισης, επικεντρώνονται στην ανάγκη ύπαρξης θεσμικής ισορροπίας (institutional balance) στο Ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα, ώστε να καταστεί εφικτή η λογοδοσία (accountability), η διαφάνεια (transparency) και η αντιπροσωπευτικότητα της ΕΕ (representative nature) (Chrysochou D., 2003:368 ; Χρυσόχου Δ., 2005: 25-30) .

Συνακόλουθα, φαίνεται πως ζητήματα, όπως η ανάπτυξη μίας ενιαίας Ευρωπαϊκής ταυτότητας, η καλλιέργεια κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής συνείδησης ή η αύξηση της συμμετοχής των πολιτών δεν αποτελούν μείζονος σημασίας ζητήματα. Αντιθέτως, εστιάζει περισσότερο στη θεσμική διάσταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θεωρώντας πως η μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων από το εθνικό επίπεδο στο υπερεθνικό δεν συσχετίστηκε στον ανάλογο βαθμό εκδημοκρατισμού της ΕΕ.

Μάλιστα, κάλλιστα θα μπορούσε κανείς να αποδεχτεί το παραπάνω ως ισχυρό επιχείρημα, εφόσον η ΕΕΠ (1985) περιορίστηκε σε ότι αφορά την εξέλιξη της εσωτερικής αγοράς και σε ζητήματα αποτελεσματικότητας (efficiency), παραμερίζοντας την συμμετοχικότητα. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της υιοθέτησης της σύμφωνης γνώμης, της συνεργασίας (1986) και της συναπόφασης (1992), οι οποίες λειτούργησαν ως αντιστάθμισμα

(side-payment) στην απώλεια της εθνικής αυτονομίας, όπως προέκυψε κατά την εξέλιξη της ΕΕ.

Από την υπογραφή της Συνθήκης της Νίκαιας (2001) τεθηκε εκ νέου το ζήτημα της ανάμειξης των εθνικών κοινοβουλίων στην νομοθετική διαδικασία της ΕΕ, όπου η δυνατότητα εμπλοκής έγκειται στη βάση της αρχής της επικουρικότητας (subsidiarity principle)¹⁵. Οι υπέρμαχοι του εθνικού επιπέδου υποστηρίζουν την επανεθnikοποίηση των Ευρωπαϊκών πολιτικών, διαβλέποντας ως μόνη λύση την λιγότερη ανάμειξη των Ευρωπαϊκών θεσμών στην εγχώρια πολιτική, και σε δεύτερο επίπεδο την ένταση της συμμετοχής των πολιτών στη διαμόρφωση πολιτικής.

Είναι σαφές πως η συζήτηση εξελίσσεται κυρίως γύρω από τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς που δεν έχουν εκλεχθεί άμεσα από το εκλογικό σώμα. Άρα για να τροποποιήσουμε την διατύπωση του προβλήματος του δημοκρατικού ελλείμματος, το ζήτημα δεν είναι αν οι εξουσίες που διαθέτουν τα εθνικά κοινοβούλια είναι ανεπαρκείς, αλλά ότι μη άμεσα εκλεγμένοι θεσμοί κατέχουν πολλές αρμοδιότητες (Chrysochou D., 2003:370).

Κατ'επέκταση, τίθεται το ζήτημα της συμμετοχικότητας¹⁶, εννοώντας πως ο εκδημοκρατισμός της ΕΕ δεν συνιστά μόνο ζήτημα αναδιάταξης της θεσμικής ισορροπίας – όπως αναφέρθηκε στην αρχή της παρούσας ενότητας -, δεν αφορά μόνο στην αντιπροσωπευτική φύση της, αλλά αφορά στην **εγγύτητα της ΕΕ στον απλό πολίτη**, κατοχυρώνοντας, με αυτό τον τρόπο, πως η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν κινείται πλέον αποκλειστικά από τις ομάδες των élites, αλλά από την πλειοψηφία των πολιτών της Ευρώπης¹⁷.

¹⁵ Με άλλα λόγια, τα εθνικά κοινοβούλια θα είχαν λόγο ως προς το εάν οι αποφάσεις λαμβάνονται από το κατάλληλο επίπεδο διακυβέρνησης.

¹⁶ Με το εν λόγω ζήτημα ασχολείται κυρίως η κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση, η οποία έπεται.

¹⁷ Ως προς την ενεργότερη συμμετοχή των Ευρωπαίων πολιτών έχουν, κατά καιρούς, διαπιστωθεί διάφορες διαστάσεις, όπως για παράδειγμα η εκπροσώπηση των περιφερειών στην ΕΕ – πολλώ δε μάλλον αφού αυτές αποτέλεσαν μερίδα των «χαμένων» της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, εφόσον απώλεσαν αρμοδιότητες χωρίς κέρδος από την ανάμειξή τους στην διαδικασία της διαμόρφωσης Ευρωπαϊκής πολιτικής.

Επιπλέον, αναφορικά με την πολυπλοκότητα της ΕΕ, η κριτική ανέφερε πως μιλούμε για ένα σύνθετο και δυσνόητο σύστημα προς τον μέσο Ευρωπαίο πολίτη¹⁸. Βέβαια, παρά τις προσπάθειες απλοποίησης συγκεκριμένων τομέων¹⁹, εξακολουθεί να αποτελεί μία διαδικασία εν εξελίξει.

Συγκεντρώνοντας, η θεσμική προσέγγιση αντιλαμβάνεται το δημοκρατικό έλλειμμα ως ένα θεσμικό πρόβλημα που δεν μπορεί να λυθεί, παρά μόνο με θεσμικές λύσεις, δίνοντας λιγότερη έμφαση στην ανάγκη συμμετοχής των πολιτών, χωρίς όμως να την αγνοεί. Παρόλ' αυτά η εν λόγω θεώρηση δεν είναι και η αποκλειστική κρατούσα.

5.2 Κοινωνικο-ψυχολογική Προσέγγιση

Κατά την κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση το δημοκρατικό έλλειμμα δεν κατανοείται απλοϊκά, βάσει μίας θεσμικής ανάλυσης, αλλά είναι ζήτημα κοινωνικο-ψυχολογικών παραγόντων, περιλαμβάνοντας ερωτήματα της μορφής «ποιος κυβερνά;», «πώς κυβερνά;», «ποιος κυβερνάται;» κ.ο.κ (Χρυσόχοου Δ., 2005: 31-34).

Η αιτιολογία ύπαρξης του δημοκρατικού ελλείμματος σε αυτή την περίπτωση έγκειται στην ανυπαρξία του λεγόμενου Ευρωπαϊκού δήμου (European demos). Η αξία της προσοχής των υπέρμαχων αυτής της προσέγγισης μετατοπίζεται στο ζήτημα της ανάδυσης της Ευρωπαϊκής ταυτότητας, αλλά και του αισθήματος «ανήκειν» στην κοινότητα, μεταξύ των Ευρωπαίων πολιτών στα διάφορα και διαφορετικά συστατικά κράτη μέλη της ΕΕ.

18 Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την αντίληψη των Ευρωπαίων για την ΕΕ και την θέση της στην καθημερινή ζωή τους βλπ. J. E. Fossum, and H. J. Trezn, «When the people come in : Constitution making and the belated politicization of the European Union», *European Governance Papers*, 2006, <http://www.connex-network.org/eurogov>, σελ. 7; Karagiannakou V., « Citizenship and Democracy in the European Union», κείμενο ενημέρωσης Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών (EKEM), 19/11/2007, σελ. 16-21.

¹⁹ είτε μειώνοντας τον αριθμό των νομοθετικών προτάσεων, είτε αναθεωρώντας την Συνθήκη.

Με άλλα λόγια, υπογραμμίζουν πως η απουσία ενός Ευρωπαϊκού δήμου αποτελεί εμπόδιο στην δημιουργία μίας δημοκρατικής ΕΕ, ενώ οι προτάσεις τους επικεντρώνονται στον τρόπο δημιουργίας ενός σώματος Ευρωπαίων πολιτών με διάχυτο το αίσθημα του «εμείς» (we-feeling). Υποστηρίζουν πως δεν μπορεί να υπάρξει μία βιώσιμη ευρωπαϊκή δημοκρατία χωρίς έναν ευρωπαϊκό δήμο, βασιζόμενο στην ύπαρξη μίας κοινής πολιτικής ταυτότητας μεταξύ των πολιτών των κρατών μελών της ΕΕ.

Το σκεπτικό στηρίζεται στην οικοδόμηση μίας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας με την υποδομή προαπαιτούμενων, όπως η πίστη και η αποδοχή του κανόνα της πλειοψηφίας. Οι πολίτες ενός τέτοιου δι-εθνικού δήμου θα έχουν ενεργό ενδιαφέρον για την δημοκρατική διακυβέρνηση, αλλά και θα αποδέχονται τους κεντρικούς θεσμούς διακυβέρνησης. Αποτυπώνοντάς το διαφορετικά, μιλούν για *ένα δήμο που, με την σειρά του, πριμοδοτεί την ΕΕ με την ζητούμενη νομιμότητα.*

Επιπρόσθετα, συνεπάγεται πως η ενοποίηση των εγχώριων δημοκρατικών καθεστώτων σε μία ευρωπαϊκή δημοκρατία (από τον πληθυντικό στον ενικό) προϋποθέτει την ενότητα των συστατικών μερών πέραν των όποιων διασπαστικών ζητημάτων, τα οποία ενδέχεται να ανακύψουν κατά την διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

5.3 Πώς μπορεί να οικοδομηθεί τελικά ο Ευρωπαϊκός Δήμος;

Είναι αλήθεια πως η πολιτική οντότητα της Ευρώπης έχει συλληφθεί με ποικίλους τρόπους κατά καιρούς σε διάφορες μελέτες · άλλοτε ως «μεικτή κοινοπολιτεία» (MacCormick N., 1997), άλλοτε ως «πολυκεντρική πολιτεία»²⁰ (Bellamy R., Castiglione R., 1997: 443), άλλοτε ως ασύμμετρη

²⁰ Οι Bellamy & Castiglione αναφέρουν χαρακτηριστικά: «Η πολυκεντρική πολιτεία η οποία αναδύεται συνιστά οριστική εγκατάλειψη του εθνικού κράτους, κυρίως επειδή υιοθετεί την αποσύνδεση από τα παραδοσιακά στοιχεία που συνθέτουν την κρατική κυριαρχία: ένα ενοποιημένο σύστημα εξουσιών και εκπροσώπησης που ελέγχει όλες τις λειτουργίες της διακυβέρνησης σε μία δεδομένη επικράτεια».

εφόσον δεδομένης της έλλειψης «μίας ενιαίας δομής εξουσίας, η οποία πηγάζει από ένα εξίσου ενιαίο κανονιστικό πλαίσιο» (MacCormick N., 1997: 338) το κέντρο λήψης των ευρωπαϊκών αποφάσεων δεν μπορεί παρά να είναι ακανόνιστο. Από μία άλλη οπτική, ο Λάβδας υποστηρίζει πως η ΕΕ μπορεί να υιοθετήσει δημοκρατικότερες διαδικασίες διαβούλευσης, έτσι ώστε η διαδικασία της ολοκλήρωσης να μεταβεί σε πιο «δημοκεντρική». Ο Λάβδας βασιζόμενος στο νέο ρεπουμπλικανισμό, υποστηρίζει πως, δυνάμει της απουσίας του Ευρωπαϊκού δήμου, η επιλογή του ρεπουμπλικανισμού είναι η κατάλληλη για τον διαχωρισμό «του ζητήματος της συμμετοχής σε μία αναδυόμενη πολιτεία από τις πολιτισμικές και συναισθηματικές διαστάσεις της ιδιότητας του πολίτη, ως προϋπάρχουσας επιβεβαίωσης του αισθήματος του "ανήκειν"» (Lavdas K., 2001:4).

Όμως, κατά την κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση, όπως αποτυπώθηκε νωρίτερα, όσο η ΕΕ βασίζεται σε δημοκρατικές αρχές και διαδικασίες, τόσο πιο σημαντικό γίνεται για τους πολίτες το αίσθημα *we-feeling* σε ένα περιεκτικό διεθνικό πολιτικό σύστημα. Υπό αυτό το πρίσμα, η ανάδυση μίας Ευρωπαϊκής ταυτότητας είναι επιτακτική, όχι μόνο για την βιωσιμότητα της Ευρωπαϊκής δημοκρατίας, αλλά ακόμα και για τον σεβασμό της δημοκρατικής ακεραιότητας των συστατικών πληθυσμών των κρατών μελών, της πολιτισμικής ποικιλότητας και των πολλαπλών εθνικών ταυτοτήτων που εμπερικλείονται.

Προκειμένου, λοιπόν, να γίνει εφικτή η θεμελίωση ενός Ευρωπαϊκού δήμου, τα μέλη του πρέπει να αναγνωρίζουν την συλλογική τους ύπαρξη. Η απλή κατοχύρωση δικαιωμάτων ευρωπαϊκής ιθαγένειας – όπως έγινε κατά την Συνθήκη του Maastricht – δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκής. Δηλαδή, δεν πρόκειται για ένα ζήτημα θεσμικής ή πολιτικής αλλαγής, αλλά για *αλλαγή στον ίδιο τον τρόπο σκέψης των Ευρωπαίων, κυρίως σε ό,τι αφορά τους εαυτούς τους* (Chrysochou D., 2007:3-4).

Λαμβάνοντας, ακόμα, υπόψη ότι η ΕΕ δεν μπορεί να αποκοπεί από τις εθνικές ταυτότητες των μελών της, η δόμηση ενός δι-εθνικού δήμου δεν

σημαίνει αφομοίωση των προ-υπαρχουσών ταυτοτήτων σε μία νέα, Ευρωπαϊκή. Η Ευρωπαϊκή ταυτότητα δεν προϋποθέτει εξαφάνιση των εθνικών ταυτοτήτων. Αυτό που απεικονίζεται είναι ένα πλουραλιστικό πολιτικό σύστημα, μέσα στο οποίο ο δήμος αναδύεται ως ο φορέας απόδοσης δι-εθνικής εξουσίας, αλλά και ως κεντρικός αποδέκτης των πολιτικών της ΕΕ.

Συμπερασματικά, το κεντρικό μοτίβο – το οποίο συνιστά και άποψη της γραφούσης - συνοψίζεται στη φράση «Πολλοί άνθρωποι, ένας δήμος», ενώ ενσαρκώνει τον ισχυρισμό της ΕΕ που θέλει «ενότητα με ποικιλομορφία» (unity in diversity). Επιπλέον, είναι σαφές πως, πρώτα πρέπει να υπάρξει η συμμετοχή των πολιτών²¹, ώστε να επέλθει αργότερα και η ταύτιση με την ΕΕ.

6. Η Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια ως αφετηρία της δόμησης Ευρωπαϊκής Ταυτότητας;

Η ιθαγένεια (citizenship)²² ως έννοια εμπερικλείεται στο Σύνταγμα κάθε κράτους, ενώ συνεπάγεται δικαιώματα, υποχρεώσεις²³, πρόσβαση και αίσθημα του «ανήκειν» σε μία συγκεκριμένη κοινότητα, ενώ πλέον σημαντικό χαρακτηριστικό είναι το εύρος των δυνατοτήτων συμμετοχής

²¹ όπως, άλλωστε, καταδείχθηκε και νωρίτερα στην διάρκεια της ανάλυσης με τα παρατιθέμενα γραφήματα.

²² Η έννοια citizenship αποδίδεται καλύτερα στην ελληνική γλώσσα ως «ιδιότητα του πολίτη». Όταν όμως μιλούμε για «European citizenship» αποδίδεται στα επίσημα μεταφρασμένα κείμενα ως «Ευρωπαϊκή ιθαγένεια». Η σύγχυση που μπορεί να δημιουργηθεί από τον όρο μας αναγκάζει να επισημάνουμε πως στην παρούσα ανάλυση ο όρος «citizenship», είτε σε εγχώριο είτε σε ευρωπαϊκό επίπεδο, θα αποδίδεται ως «ιθαγένεια».

²³ Από την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης κι εφεξής ως υποχρεώσεις του πολίτη προς το κράτος του καθιερώθηκαν τρεις παράμετροι: (α) η νομιμοφροσύνη του πολίτη – δηλαδή η έννοια του νομοταγούς πολίτη, (β) η υποχρέωση υπεράσπισης της πατρίδας επαφιόμενη στον πατριωτισμό των πολιτών της, και (γ) η πληρωμή των φόρων.

στον πολίτη σχετικά με την άσκηση της πολιτικής εξουσίας (civic competence²⁴). Με άλλα λόγια, βάσει της ιθαγένειας ορίζεται ποιός έχει δικαίωμα να ανήκει σε αυτή την κοινότητα και ποιός όχι.

Βεβαίως, η έννοια της ιθαγένειας περιλαμβάνει ανθρωπίνια δικαιώματα και υποχρεώσεις, τα οποία είναι παγκοσμίως αποδεκτά · παρόλα αυτά ο ορισμός και η ερμηνεία του όρου διαφέρει αναλογικά με την ιστορική καταβολή, τις κοινωνικές πρακτικές και το εκάστοτε πολιτικό σύστημα. Η πρακτική της ιθαγένειας διαφέρει τόσο ως προς τα δικαιώματα, τους όρους πρόσβασης και συμμετοχής, την ανάδυση ταυτοτήτων, όσο και ως προς την εκάστοτε ακολουθούμενη πολιτική πρακτική (Wiener A., 2003:397-398).

Στην ευρύτερη επικράτεια της Ευρώπης, κι ιδιαιτέρως της ΕΕ, το ενδιαφέρον για το εν λόγω ζήτημα εντάθηκε με αφετηρία την Συνθήκη του Maastricht, δίνοντας έμφαση στην διάσταση του Ευρωπαίου πολίτη και της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας, των συστατικών, δηλαδή, προσδιορισμού της ενωσιακής ταυτότητας. Οι μετά-Maastricht συζητήσεις εξελάμβαναν την έννοια της ιθαγένειας ως δομικό στοιχείο (constitutive) μίας κοινότητας. Συνεπώς, υπό αυτό το πρίσμα η Ευρωπαϊκή ιθαγένεια συμπεριλαμβάνει μία κονστουκτιβιστική διάσταση (Weiner A., 1999: 198).

Ένα από τα θεμελιώδη ερωτήματα που τίθενται αναφορικά με την Ευρωπαϊκή ιθαγένεια αφορά στο αν μπορούν να αναγνωριστούν δικαιώματα, υποχρεώσεις, όροι συμμετοχής ή συγκεκριμένη ταυτότητα προς τους Ευρωπαίους πολίτες. Αν παρατηρήσει κανείς την πρακτική της Ένωσης φαίνεται πως η κατοχύρωση μέρους των δικαιωμάτων δεν ξεπερνά τον ελάχιστο κοινό παρανομαστή²⁵ (πράγμα το οποίο άλλωστε γίνεται και μέσω άλλων δεσμευτικών κειμένων, όπως αυτό της ΕΣΔΑ), αλλά παράλληλα, δεν φαίνεται να απαιτεί με κάποιο τρόπο την τήρηση των

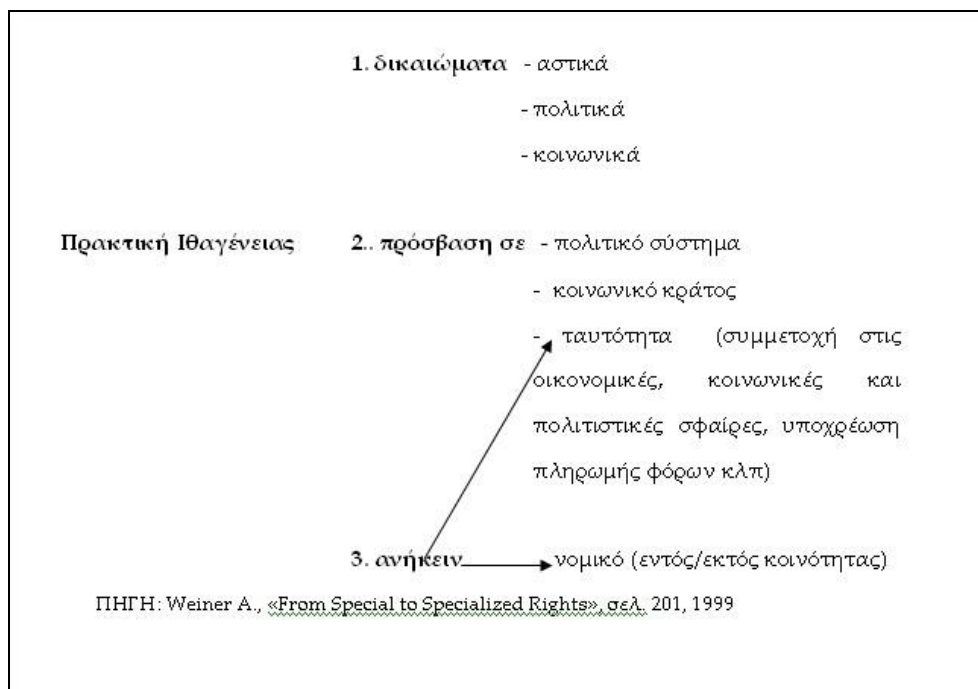
²⁴ Κατά τον Χρυσόχοου Δ., Ως «αρμοδιότητα του πολίτη» (civic competence) νοείται η θεσμική ικανότητα του πολίτη να έχει πρόσβαση στο χώρο της πολιτικής επιρροής. Για περισσότερες πληροφορίες βλπ. Chryssochoou D., «Civic competence and the challenge to EU polity-building», *Journal of European Public Policy* 9 (5), 2002, σελ. 756-773.

²⁵ Όπως η απαγόρευση κάθε διάκρισης λόγω ιθαγένειας (Αρθ.12 ΣΕΚ).

υποχρεώσεων από τους πολίτες της, όπως στενά τις γνωρίζουμε (νομιμοφροσύνη, υπεράσπιση της πατρίδας, υποχρέωση καταβολής των φόρων). Με διαφορετικά λόγια, μιλούμε για μία εξαιρετικά χαλαρή πρακτική, κατά την οποία ούτε τα δικαιώματα τηρούνται αυστηρώς – αλλά αντιθέτως, όπως θα πούμε στην συνέχεια είναι και περιορισμένα -, αλλά ούτε και οι υποχρεώσεις αξιώνονται.

Αλλά τί ακριβώς νοείται ως Ευρωπαϊκή ιθαγένεια; Ποιός είναι ο νομικός ορισμός της και τα πολιτικά δικαιώματα που συνεπάγεται;

Σ' αυτό το σημείο θεωρείται αξιοσημείωτη η προσέγγιση της Weiner αναφορικά με τα στοιχεία που συνθέτουν την ιθαγένεια προϋποθέτοντας, με αυτόν τον τρόπο μία συγκεκριμένη κατάσταση (situatedness) και δομικά χαρακτηριστικά (Weiner A., 1999: 200-201). Όπως παρατίθεται στο γράφημα, η Weiner αναφέρεται στα δικαιώματα, στην πρόσβαση προς συμμετοχή και στο αίσθημα του «ανήκειν», ως πρακτική δόμησης της ιθαγένειας.

Η Weiner, λοιπόν, θεωρεί πως, εάν η εδραίωση της πρόσβασης συμβάλλει στην κινητοποίηση της δημιουργίας ταυτότητας, που με την σειρά της ενθαρρύνει το αίσθημα «ανήκειν», τότε μία ανάλυση της διαδικασίας μέσω της οποίας έχει εδραιωθεί η πρόσβαση στα δικαιώματα στην ΕΚ/ΕΕ θα μας παράσχει βαθύτερη γνώση όσον αφορά το αίσθημα του «ανήκειν». Επιπλέον θεωρεί πως με αυτόν τον τρόπο στοχεύει στην κατανόηση των χαρακτηριστικών της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας και υποθέτει πως η ιθαγένεια κατασκευάζεται στην βάση του χρόνου, του τόπου, των δρώντων και των θεσμών. Συνεπώς, η ιθαγένεια γίνεται κατανοητή ως συνισταμένη δικαιωμάτων, ενώ παράλληλα ως δυναμική – παρά ως στατική – έννοια.

Από την πλευρά της η ΕΕ έχει προσδεύσει μερικώς και ιδίως προς το πρώτο τμήμα του γραφήματος – στο επίπεδο του ελάχιστου κοινού παρανομαστή! Ο Weiner θεωρεί τα τρία στοιχεία αλληλεπιδρώμενα, ενώ την ιθαγένεια ως δυναμική έννοια μέσω αυτών των τριών στοιχείων. Ποιά όμως είναι η νομική βάση του όρου;

6.1 Νομική Αρχή της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας

Η εδραίωση της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας ως νομικής αρχής, αναγνωρισμένης από τη Συνθήκη της ΕΚ, διασφάλισε τα νομικά και πολιτικά σύνορα για την Ευρωπαϊκή ταυτότητα. Βασική προϋπόθεση για την απόκτηση Ευρωπαϊκής ιθαγένειας είναι η αναγνώριση ενός ατόμου ως πολίτη ενός κράτους-μέλους της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, περιλαμβάνει τα εξής δικαιώματα²⁶ (ΣΕΚ, Άρθ. 17-22; Ιωακειμίδης Π.Κ, 1995: σελ. 364-368):

- Κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, δίνοντας έτσι την

²⁶ Ως δικαιώματα έχουν χαρακτηριστεί εν πολλοίς περιορισμένα.

δυνατότητα επαγγελματικών και σπουδαστικών ευκαιριών για όλους τους πολίτες των κρατών μελών της Ένωσης²⁷ (Αρθ.18 ΣΕΚ).

- Κάθε πολίτης της Ένωσης που κατοικεί σε κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοος έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στο κράτος μέλος της κατοικίας του, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους (Αρθ.19 ΣΕΚ – Δικαίωμα πολιτικής συμμετοχής).
- Κάθε πολίτης της Ένωσης απολαύει, στο έδαφος τρίτων χωρών στις οποίες δεν αντιπροσωπεύεται το κράτος μέλος του οποίου είναι υπήκοος, της διπλωματικής και προξενικής προστασίας κάθε κράτους μέλους, υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν έναντι των υπηκόων του κράτους αυτού (Αρθ. 20 ΣΕΚ – Δικαίωμα προστασίας).
- Κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα αναφοράς προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Αρθ. 21 ΣΕΚ – Δικαίωμα αναφοράς).
- Κάθε πολίτης της Ένωσης δύναται να απευθύνεται στον Διαμεσολαβητή, που ως θεσμός διασφαλίζει την ορθή τήρηση της διοικητικής ευρωπαϊκής διαδικασίας (Αρθ. 21 ΣΕΚ – Δικαίωμα αναφοράς).

Παράλληλα, η ΣΕΚ εδραίωσε και τον Τίτλο περί Πολιτισμού (Τίτλος XII) ως Κοινοτική πολιτική, σεβόμενη την αρχή της επικουρικότητας. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται πως «η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών και σέβεται την εθνική και περιφερειακή ποικιλομορφία τους, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει την κοινή πολιτισμική κληρονομιά» (Αρθ. 151 ΣΕΚ).

Αυτή η διάταξη περιλαμβάνει ένα σκεπτικό ενισχυτικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων, οι οποίες με την σειρά τους επιδιώκουν στην δημιουργία μίας κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς μεταξύ των Ευρωπαϊκών λαών, όπως επιθυμεί η πολιτική κατασκευής μίας

²⁷ Δικαίωμα που κατοχυρώθηκε, αρχικά, για την κινητικότητα των εργαζομένων και αργότερα με την ΣΕΚ κατέστη δικαίωμα κάθε πολίτη της Ένωσης.

Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Τα πεδία συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών αφορούν σε: **(α)** διατήρηση και προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας, **(β)** μη εμπορικές και πολιτιστικές ανταλλαγές, **(γ)** καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία, αλλά και - ακόμα πιο καίριας σημασίας - **(δ)** βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών. Είναι φανερό ότι το τελευταίο πεδίο συνιστά μία προώθηση των εθνικών δραστηριοτήτων, μία πρόκληση για την ποικιλότητα (diversity) της Ένωσης. Καθίσταται σαφές πως ο σεβασμός για αυτήν την ποικιλότητα πρέπει να οχυρωθεί ως ιδέα στην Ένωση στα πλαίσια της διαμόρφωσης της Ενωσιακής ταυτότητας.

Μολονότι οι διατάξεις της ΣΕΚ έχουν επικριθεί εντονότατα ως περιορισμένες, είναι δεδομένο πως αποτέλεσαν το έναυσμα αναβίωσης των σκέψεων για μία «Ευρώπη των πολιτών»²⁸.

Στην Δήλωση Laeken το 2001 και στα πλαίσια της εμφάνισης του δημοκρατικού ελλείμματος ζητήθηκε η ενίσχυση «της δημοκρατικής νομιμοποίησης και διαφάνειας» των υπαρχόντων θεσμών²⁹. Το τελικό αποτέλεσμα αποτυπώθηκε στο κείμενο του Συντάγματος, συμβάλλοντας στην επέκταση του δημοκρατικού περιεχομένου της Ένωσης, υπογραμμίζοντας τις αξίες, τους θεσμούς όσο και τις διαδικασίες εντός της ΕΕ (Ιωακειμίδης Π., 2005: 71-72).

6. 2 Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια και Ευρωπαϊκό Σύνταγμα

Πιο συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα αναδείκνυε την έννοια του Ευρωπαίου πολίτη (Αρθ. I-1), αναφερόμενο στην «βούληση των πολιτών», ενώ κατέγραφε τις αξίες πάνω στις οποίες οικοδομείται η Ένωση – ανρώπινη αξιοπρέπεια, ελευθερία, δημοκρατία, ισότητα, κράτος δικαίου,

²⁸ Ο όρος «Ευρώπη των πολιτών» κατέστη ζήτημα υψηλής σημασίας για την ΕΚ από το 1984, μετά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Fontainebleau (Ιούνιο 1984), οπότε και αποφασίστηκε η σύσταση ειδικής ad hoc επιτροπής από εκπροσώπους των πρωθυπουργών των κρατών μελών.

²⁹ Βλπ. Διακήρυξη του Laeken 14-15/12/2001. Συμπεράσματα Προεδρίας SN 300/1/01 REV 1, σελ. 23.

σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμπεριλαμβανομένων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες κ.ο.κ (Αρθ. I-2). Επιπλέον, κατέγραφε ρητώς τις βασικές αρχές για τον δημοκρατικό βίο της ΕΕ (Τίτλος VI), ήτοι (i) αρχή της δημοκρατικής ισότητας³⁰, (ii) αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας³¹, (iii) αρχή της συμμετοχικής δημοκρατίας³², (iv) αρχή της διαφάνειας³³, η οποία συνδέεται άμεσα με (v) την αρχή της ελεύθερης πρόσβασης των πολιτών στα έγγραφα ανεξαρτήτως μορφής των οργάνων, οργανισμών και φορέων της Ένωσης.

Επιπρόσθετα, η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα θα προσέδιδε νομική δεσμευτικότητα, ενώ θα καθιστούσε ως προτεραιότητα την λογική της ενίσχυσης του δημοκρατικού χαρακτήρα της ΕΕ. Ο φόβος, όμως, της ενδεχόμενης συνακόλουθης διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της Ένωσης μέσω της συνταγματοποίησης του Χάρτη, πυροδότησε επιπρόσθετες διαφωνίες (Roma M., 2004).

Τελικά, η Συνθήκη για το Σύνταγμα της Ευρώπης τέθηκε υπό κύρωση με το συνηθισμένο στην Ένωση τρόπο. Αφέθηκε δηλαδή σε κάθε κράτος μέλος να προσδιορίσει το χρόνο της κύρωσης μέσα σε διάστημα δύο ετών και ανετέθη στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο να ασχοληθεί με τυχόν εμπλοκή, εάν μέχρι τον Οκτώβριο του 2006 η Συνθήκη είχε κυρωθεί από τα τρία πέμπτα των κρατών-μελών, αλλά ένα ή περισσότερα κράτη μέλη

³⁰ Κατά την οποία η Ένωση οφείλει να σέβεται την αρχή της ισότητας των πολιτών της, σε όλες τις δραστηριότητές της.

³¹ Κατά την οποία κάθε πολίτης δικαιούται να συμμετέχει στο δημοκρατικό βίο της Ένωσης, ενώ οι πολίτες εκπροσωπούνται άμεσα στο επίπεδο της Ένωσης στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και, παράλληλα, αναγνωρίζεται ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο ως συντελεστών στην διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής.

³² Κατά την οποία συνεπάγεται παροχή μέσω των πολιτών και σε αντιπροσωπευτικές οργανώσεις, ώστε να ευοδώνεται η ανταλλαγή απόψεων για την δράση της ΕΕ · διεξαγωγή διαβουλεύσεων από την πλευρά της Επιτροπής με τα ενδιαφερόμενα μέρη · δικαίωμα τουλάχιστον 1.000.000 πολιτών από σημαντικό αριθμό κρατών μελών να αναλάβουν πρωτοβουλία, βάσει της οποίας θα καλείται η Επιτροπή να υποβάλλει κατάλληλες προτάσεις για θέματα που οι πολίτες θεωρούν αναγκαία για την εφαρμογή του Συντάγματος.

³³ Αναφέροντας πως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συνεδριάζει δημόσια, ενώ το ίδιο ισχύει και για το Συμβούλιο Υπουργών όταν εξετάζει και υιοθετεί νομική πράξη.

αντιμετώπιζαν δυσκολίες (δήλωση υπ' αριθμόν 30 προσαρτημένη στη Συνθήκη).

Η μέθοδος αυτή αναγνωρίζει κάτι το προφανές · ότι δεν υπάρχει ένας «Ευρωπαϊκός δήμος», ένα ενιαίο ευρωπαϊκό εκλογικό σώμα και ένα ενιαίο ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα. Θα μπορούσε όμως αναμφίβολα να προβλεφθεί ότι η κυρωτική διαδικασία διεξάγεται, όπως προβλέπει το εθνικό σύνταγμα κάθε κράτους-μέλους (κοινοβουλευτικά, δημοψηφισματικά ή μεικτά), αλλά ταυτόχρονα, δηλαδή την ίδια π.χ. εβδομάδα, όπως συμβαίνει και στις εκλογές για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Τελικά, η βαρύτητα της απόρριψης της Συνθήκης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος ενίσχυσε και την βαρύτητα της τυχόν τελικής αποδοχής ενός ανάλογου νέου κειμένου που θα φέρει στον τίτλο του τον όρο «Σύνταγμα» ή «Συνταγματική Συνθήκη». Μετά από αυτή την αμφισβήτηση και μια τέτοια κοινωνική και πολιτική συζήτηση, τυχόν αποδοχή και θέση σε ισχύ ενός συνταγματικόμορφου κειμένου, θα το καθιστούσε κατά κυριολεξία Σύνταγμα και θα προσέδιδε στις κυρωτικές διαδικασίες σχεδόν πρωτογενή χαρακτήρα ή πάντως χαρακτήρα σημαντικότερο αυτού που έχουν κατά νομική ακριβολογία. Αυτό είναι σίγουρα κάτι που θα ληφθεί υπόψη για την διαμόρφωση της θεσμικής λύσης που θα ακολουθηθεί τελικά.

Πάντως το ερώτημα που παραμένει, ενώ θεωρείται εξαιρετικά δυσχερές να απαντηθεί απλοϊκά και κατά θεωρητικό τρόπο είναι το εξής: ακόμα κι αν είχε επικυρωθεί, τελικά, το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ποιά διαφορά θα συντελείτο (1) για τον πολίτη, αλλά και (2) για την Ευρωπαϊκή ταυτότητα;

6.3 Η απόρριψη της Συνθήκης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος ως τροχοπέδη στην Ευρωπαϊκή Ταυτότητα

Αυτό πάντως που είναι σαφές είναι ότι συντελέστηκε μία σημαντική παλινδρόμηση · ενώ όλοι περίμεναν πως με την κύρωση της Συνθήκης θα

συντελείτο ένα ακόμη βήμα στη μακρά θεσμική διαδρομή της Ευρώπης, οδηγηθήκαμε, τελικά, σε μία διπλή κρίση. Αφενός, σε μία κρίση νομιμοποίησης της ίδιας της Ένωσης (ή μάλλον της πολιτικής, διεθνοπολιτικής, οικονομικής, αναπτυξιακής και κοινωνικής της στρατηγικής) · αφετέρου, δε, σε μία κρίση των ευρωπαϊκών πολιτικών συστημάτων που στην περίπτωση της Γαλλίας ή/και της Ολλανδίας εμφανίστηκε ως κρίση πολιτικής αντιπροσώπευσης των αναφερόμενων ευρωπαϊκών κοινωνιών, οι οποίες δεν πείσθηκαν από τη θέση των κομμάτων τους και των συνταγματικών τους θεσμών, οι οποίοι παρουσιάσθηκαν κατά βάση υπέρ της κύρωσης.

Ουσιαστικά, μιλούμε για ένα εθνικό «όχι», το οποίο έχει τόσο κοινωνική, όσο και πολιτική διάσταση έναντι της ΕΕ. Μία βαθύτερη ανάλυση αυτού του εθνικού «όχι» ανάγεται στα μείζονα ζητήματα της εθνικής ταυτότητας και του εθνικού συμφέροντος, και ακόμα περισσότερο στο συνολικό ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας σε σχέση με τις αρμοδιότητες της Ένωσης. Η κοινωνική διάσταση του «όχι» στοχεύει στη διεκδίκηση μιας πιο έντονα κοινωνικής Ευρώπης, ενώ είναι προσανατολισμένο στη διεκδίκηση της «συνοχής» και της «ομοιογένειας» των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Ίσως θα μπορούσε για κάποιους να ονομαστεί «αριστερό όχι³⁴», προσανατολισμένο προς μία πιο κοινωνική Ευρώπη, αλλά και γι' άλλους «ακροδεξιό όχι», που δεν είναι τόσο νεοφιλελεύθερο, όσο εθνικιστικό ή ξενοφοβικό. Διαφορετικά θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «ομοσπονδιακό όχι» που παρουσιάζεται ως φιλοευρωπαϊκό, αλλά και ένα «εθνοκεντρικό» ή «ευρωσκεπτικιστικό όχι», το οποίο αμφισβητεί τόσο την ταχύτητα όσο και τον προσανατολισμό της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Τελικά, φαίνεται πως οι απώλειες της μη κύρωσης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος είναι κατεξοχήν πολιτικές και όχι θεσμικές. Είναι,

³⁴ Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως το «αριστερό όχι» μπορεί να ειδωθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους: (α) εναντίον του καπιταλιστικού προσανατολισμού που δίδεται στην Ευρώπη, (β) εναντίον της μορφής της Ευρώπης ως εξελίσσεται, επιθυμώντας την στροφή προς την κοινωνική πτυχή.

ενδεχομένως, προτιμότερο ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων να έχει πλήρη νομική ισχύ και να είναι ενσωματωμένος στο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης. Το ουσιαστικό του όμως περιεχόμενο, στο συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του, διασφαλίζεται ούτως ή άλλως μέσω της ΕΣΔΑ και των κοινών συνταγματικών παραδόσεων των κρατών μελών. Είναι, επίσης, προτιμότερο να υπάρχει σαφήνεια προς τους κανόνες, τη συγκρότηση και λειτουργία των οργάνων της Ένωσης. Παρόλα αυτά, με το υπάρχον σύστημα η Ένωση δύναται να λειτουργήσει και να αναλάβει μεγάλες πολιτικές πρωτοβουλίες, **αν φυσικά το αυτό θελήσουν και τα κράτη-μέλη** – κι αυτό ακριβώς είναι το σημείο κλειδί.

Η κρίση νομιμοποίησης και στρατηγικής της Ένωσης, όπως καταγράφεται και αποτυπώνεται στο «όχι» στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, αξιώνει πολύ πιο ρηξικέλευθες προσεγγίσεις γύρω από πολιτικές που θεωρούνται δεδομένες και αυτονόητες τα τελευταία χρόνια (όπως το ΣΣΑ, τα Διαρθρωτικά Ταμεία, τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, η ΚΑΠ, η στάση της Ένωσης στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου κ.λ.π).

6.4 ...Τί μέλλει γενέσθαι;

Σήμερα, το πρόγραμμα της «Ευρώπης των πολιτών» για την περίοδο 2007-2013 αποσκοπεί στην προώθηση της ενεργού συμμετοχής του πολίτη της Ένωσης στα κοινά.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, πως³⁵ *«για να υποστηρίξουν οι πολίτες πλήρως την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στις κοινές τους αξίες, την ιστορία και τον πολιτισμό τους, ως βασικά στοιχεία της ένταξής τους σε μία κοινωνία που στηρίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της*

³⁵ Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ L378/32 (27.12.2006), Απόφαση Αρ. 1904/2006/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12.12.2006, σελ. 1 § 4.

Επίσης παρατίθεται και στο παρακάτω link :

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:378:0032:0040:EL:PDF>

δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της πολιτιστικής πολυμορφίας, της ανεκτικότητας και της αλληλεγγύης, σύμφωνα με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θεσπίστηκε στις 07 Δεκεμβρίου 2000». Μέσω της εν λόγω απόφασης ζητάται:

- Η ενθάρρυνση της ενεργού συμμετοχής του πολίτη στα κοινά για την ενίσχυση της συνοχής και την ανάπτυξη της δημοκρατίας.
- Η ευρεία διάδοση και ο υψηλός αντίκτυπος των δραστηριοτήτων που υποστηρίζονται μέσω του προγράμματος.
- Η ώθηση των πολιτών να συμμετάσχουν σε διακρατικές ανταλλαγές και δραστηριότητες συνεργασίας, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του αισθήματος ότι ενστερνίζονται κοινά ευρωπαϊκά ιδεώδη.
- Η σκόπιμη ανάληψη προσπαθειών έντασης των επαφών μεταξύ των πολιτών των διαφόρων κρατών μελών, επισημαίνοντας την ανάγκη υποστήριξης από την ΕΕ με ανάπτυξη σχεδίων αδελφοποίησης των πόλεων σε διάφορα κράτη μέλη.
- Η ανάπτυξη διαφανούς, ανοιχτού, τακτικού διαλόγου μεταξύ ευρωπαϊκών θεσμών και οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών, προωθώντας έτσι την συμμετοχή στο δημόσιο βίο και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.
- Η θέσπιση κοινοτικού προγράμματος δράσης, με το οποίο επιβεβαιώνεται η ανάγκη του διαρκούς διαλόγου με την κοινωνία των πολιτών και τους δήμους και την υποστήριξη της ενεργού συμμετοχής των πολιτών.
- Η ανάπτυξη σχεδίων πολιτών διακρατικής και διατομεακής διάστασης για την προαγωγή της ευρωπαϊκής ευαισθητοποίησης, της ευρωπαϊκής πολιτικής ολοκλήρωσης, της κοινωνικής ένταξης και της αμοιβαίας κατανόησης.
- Η συνεργασία των πολιτών σε διακρατικό επίπεδο με σκοπό την αναζωογόνηση όλων των πτυχών του δημοσίου βίου.

- Η υποστήριξη όσων δραστηριοτήτων αντανακλούν την δέσμευσή τους υπέρ της δημιουργίας Ευρωπαϊκής ταυτότητας και ιθαγένειας με την θέσπιση διαδικασιών υπό διαφανή κριτήρια για την προαγωγή δικτύων πληροφοριών και ανταλλαγής (ερευνητικοί οργανισμοί ως προτρεπτικοί ιδεών και προβληματισμών).

Ο κατάλογος των εν λόγω προτάσεων επεκτείνεται και σε περαιτέρω τομείς, όπως αυτοί του πολιτισμού, του αθλητισμού, της έρευνας, της προώθησης των αξιών και επιτευγμάτων της ΕΕ κ.ο.κ. Σκοπός της συγκεκριμένης πολιτικής δεν είναι παρά η αλληλεπίδραση μεταξύ των πολιτών της Ευρώπης, με στόχο την συμμετοχή σε μία πιο προσιτή, πιο δημοκρατική και με παγκόσμιο προσανατολισμό ΕΕ, δεδομένης της πολιτιστικής πολυμορφίας. Επιπλέον, προσπαθεί να προωθήσει το αίσθημα του «ανήκειν» στην Ευρώπη, το αίσθημα μίας Ευρωπαϊκής ταυτότητας βασισμένης σε κοινές αξίες, κοινή ιστορία και κοινό πολιτισμό.

Το ερώτημα αν τελικά μπορεί να αναδυθεί μία κοινή Ευρωπαϊκή ταυτότητα μέσω πολιτικών, όπως οι προαναφερθείσες και στα πλαίσια της διαδικασίας του Εξευρωπαϊσμού σε κάθε χώρα μέλος της Ένωσης, είναι ζήτημα που δεν απαντάται άμεσα και απλοϊκά · θα ήταν περισσότερο ορθό να συμπεράνουμε πως η απάντηση βρίσκεται εντός της εξελικτικής διαδικασίας και θα φανεί με το πέρασμα των χρόνων. Είναι αλήθεια πως δίνεται έμφαση στην συνεργασία και την ανάπτυξη διασυνοριακών σχέσεων από τους πολίτες προς τους πολίτες, διαδικασία που ενδεχομένως να επιφέρει, εν τέλει, τον επιθυμητό βαθμό διάδρασης.

7. Τελικές Σκέψεις / Συμπέρασμα

Για διάστημα περίπου τριών δεκαετιών οι υποστηρικτές της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης βίωσαν το ζήτημα της προώθησης και δημιουργίας μίας Ευρωπαϊκής ταυτότητας ως σημαντικό πολιτικό στόχο. Πράγματι, αυτό καταδεικνύεται στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όταν

μέρος της πολιτικής ηγεσίας έθεσε ως προτεραιότητα στην agenda την ανάπτυξη μίας υπερεθνικής ταυτότητας³⁶. Η ανάδυση μίας κοινής Ευρωπαϊκής συνείδησης θεωρείτο ως αναπόσπαστο μέρος μίας επιτυχούς μετάβασης της ΕΚ σε μία υπερεθνική πολιτική ένωση.

Κατά την δεκαετία του 1980, η ιδέα μίας πολιτικής ένωσης παραμερίστηκε για χάρη της έμφασης στην οικονομική ολοκλήρωση. Παρόλα αυτά ο στόχος δόμησης μίας ισχυρής Ευρωπαϊκής ταυτότητας δεν εγκαταλείφθηκε. Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η πολιτική προσανατολίσθηκε και στην δημιουργία συμβόλων για την Ευρώπη, με στόχο την δημιουργία σημείων αναφοράς³⁷ για τους Ευρωπαίους πολίτες.

Όταν τελικά η Ενιαία Αγορά δημιουργήθηκε (1993) η ανάγκη για την πολιτική ολοκλήρωση και την προώθηση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας επανήλθε στο προσκήνιο. Αυτό ακριβώς σηματοδοτήθηκε με την υπογραφή της Συνθήκης του Maastricht και την εισαγωγή της έννοιας της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας, ως ενός νέου υπερεθνικού νομικού καθεστώτος.

³⁶ Χαρακτηριστική είναι η «Διακήρυξη για την Ευρωπαϊκή Ταυτότητα», όπως διατυπώθηκε από τους Υπουργούς Εξωτερικών των εννέα κρατών μελών της ΕΚ στις 14.12.1973 στην Κοπενχάγη, όπου δίδεται έμφαση στον τομέα των αξιών. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται πως μία Διακήρυξη αναφορικά με την Ευρωπαϊκή ταυτότητα θα προσδώσει μεγαλύτερο κύρος στην ΕΚ προς τις άλλες χώρες, ενώ θα ορίσει με σαφήνεια και δυναμική, τις ευθύνες και την θέση της ΕΚ προς τα παγκόσμια πράγματα. Μάλιστα, προχωρούν σε μία αποσαφήνιση της έννοιας της Ευρωπαϊκής ταυτότητας, όπου περιλαμβάνεται (α) η κοινή κληρονομιά, τα συμφέροντα και οι ειδικές υποχρεώσεις των Εννέα, ως προς τον βαθμό της ενότητας που είχε επιτευχθεί έως εκείνη την στιγμή στην Κοινότητα, (β) η αποτίμηση της κοινής δράσης μεταξύ των Εννέα σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο, (γ) ο συνυπολογισμός της δυναμικής φύσης της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Για περισσότερες πληροφορίες το κείμενο παρατίθεται στο <http://www.ena.lu/mce.swf?doc=6180&lang=2>, υπό τον τίτλο «Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973)». Είναι γνωστό πως η Κοινή Αγορά άλλαξε θεμελιωδώς την διαδικασία της διακυβέρνησης της Ευρώπης, εφόσον απαίτησε μία νέα προσέγγιση εναρμόνισης, συνδυασμένης με πολιτικές ανταγωνισμού, άρσης των δασμολογικών εμποδίων μεταξύ των κρατών μελών και φιλελευθεροποίησης πολλών εκφάνσεων της Ευρωπαϊκής οικονομίας. Όμως, στην εν λόγω διακήρυξη δίδεται κοινωνική έμφαση, αναφέροντας την δέσμευση σε μία πολιτική, ηθική και νομική τάξη με σεβασμό στην διατήρηση της εθνικής κουλτούρας κάθε κράτους μέλους (§ 1). Συμφωνούν στην κατασκευή μίας κοινωνίας, η οποία θα ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του κάθε ατόμου, υπερασπίζοντας αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, της έννομης τάξης, της κοινωνικής δικαιοσύνης και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

³⁷ όπως είναι ο ύμνος ή η σημαία.

Είναι σαφές πως έγιναν προσπάθειες δόμησης μίας πολιτιστικά κοινής Ευρωπαϊκής ταυτότητας, κατά παρόμοιο τρόπο με αυτόν της δόμησης των εθνικών ταυτοτήτων. Αυτό ακριβώς προωθήθηκε μέσω της χρήσης αναφορών για μία κοινή χριστιανική κληρονομιά, για μία κοινή ιστορία, κι ακόμα περισσότερο, για κοινές αξίες (όπως η ειρήνη ή η δημοκρατία), για συμμετοχικές διαδικασίες (εκλογές για Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) και την χρήση συμβόλων. Στην ίδια λογική αναπτύχθηκε και η συνεργασία στην εκπαίδευση (Erasmus³⁸), στην έρευνα³⁹ και τις τέχνες.

Επιπρόσθετα, θεμελιώθηκε ένα υπερεθνικό σύστημα εξασφάλισης των βασικών δικαιωμάτων των πολιτών της ΕΕ, παράλληλα με την εγγύηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων στους Ευρωπαίους εργαζομένους⁴⁰ (ήδη μέσω της Συνθήκης της Ρώμης). Το αξιοσημείωτο στο εν λόγω πεδίο έγκειται στο ότι δεν δεσμεύει αποκλειστικά τα άτομα αλλά, κυρίως, τα κράτη ως προς την τήρηση των διατάξεων.

Όμως, επιστρέφοντας στην έννοια του Εξευρωπαϊσμού και επανεξετάζοντας τους προαναφερθέντες ορισμούς, όπως αυτός του Radaelli ή/και του Ladrech, είναι σκόπιμο να εξετασθεί κατά πόσο τυγχάνουν εφαρμογής στην ανάπτυξη Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Είναι αλήθεια πως ο Εξευρωπαϊσμός ως σύνολο διαδικασιών μεταφοράς/μεταβίβασης των Ευρωπαϊκών πολιτικών στην εγχώρα πολιτική, πράγματι, εμπεδώνεται τόσο σε κράτη μέλη, όσο και σε

³⁸ Το πρόγραμμα Erasmus άρχισε να εφαρμόζεται το 1987 και αποτελεί μία εκπαιδευτική δράση, μετεξελισόμενη σε ένα κοινωνικό και πολιτισμικό φαινόμενο. Προχωρά πιο μακριά από την απλή εμπειρία της μάθησης, δημιουργώντας έναν χώρο στον οποίο οι νέοι επιστήμονες συναντώνται αβίαστα και ανταλλάσσουν απόψεις και ιδέες. Προωθεί τον διαπολιτισμικό διάλογο και ενθαρρύνει τους νέους να σκέφτονται «ευρωπαϊκά».

³⁹ Η εντατικοποίηση της συνεργασίας στον τομέα της έρευνας επήλθε από το 2001 κι εφεξής. Το σημαντικό στοιχείο στο εν λόγω πεδίο έγκειται στις τακτικές συναντήσεις ομάδων επιστημόνων τόσο από ήδη κράτη μέλη, όσο και υποψήφια κράτη μέλη της ΕΕ με αποτέλεσμα την απόδοση μία ποικιλίας αισθήσεων αναφορικά με τον ευρωπαϊκό χώρο.

⁴⁰ Όμως, κατά τα συμπεράσματα νεότερων ερευνών – όπως εκείνη του Κουτσιαρά Ν., «Ποιός ελπίζει ή φοβάται τις Βρυξέλλες; - Η ρυθμιστική παρέμβαση της ΕΕ στις αγορές εργασίας» Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2004 – υποστηρίζεται: αφ' ενός, πως οι λόγοι εισαγωγής κοινοτικής νομοθεσίας στον τομέα της απασχόλησης και τις εργασιακές σχέσεις είναι, πολύ συχνά, αδύναμοι · αφ' ετέρου, η κοινοτική νομοθεσία δεν ξεπερνά, συνήθως, τον ελάχιστο κοινό παρανομαστή των εθνικών ρυθμιστικών διατάξεων.

υποψήφια κράτη μέλη της ΕΕ⁴¹. Με διαφορετικά λόγια, οι Ευρωπαϊκές πολιτικές μετατρέπονται, έως έναν βαθμό, σε οργανωτική λογική των εθνικών πολιτικών και της διαμόρφωσης αυτών. Δεν μπορεί να ειπωθεί όμως το ίδιο και για την περίπτωση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Οι, κατά διαστήματα, ακολουθούμενες ευρωπαϊκές πολιτικές από πλευράς της ΕΕ ως προς την δημιουργία μίας ισχυρής υπερεθνικής Ενωσιακής ταυτότητας, φαίνεται να κωλύονται στην ίδια την βούληση των κρατών μελών και των πολιτών τους να υπερφαλαγγίσουν ζητήματα εθνικής ταυτότητας, κυριαρχίας και ασφάλειας⁴².

Προχωρώντας στην έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, αυτή δεν μπορεί παρά να θεμελιώνεται στην βάση ενός διευρυμένου πλαισίου, σημαντικού τόσο για την ηθική οντολογία της δημοκρατίας, όσο και για το αξιακό σύστημα της ΕΕ. Προσφέρεται, συνεπώς, η δυνατότητα ταύτισης των πολιτών με το πολιτικό σύστημα της ΕΕ, και ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια οργάνωσης της συναίνεσης των πολιτών από “κάτω προς τα πάνω” (bottom-up).

Όμως, δεν είναι διόλου αυτονόητο ότι οι χώρες ή οι πολίτες θα θελήσουν, μοιραία, να προχωρήσουν σε ένα τέτοιο διευρυμένο πλαίσιο, λόγου χάρη, ομοσπονδιακού τύπου και ενιαίας Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Μάλιστα, η συνεισφορά του Zielonka, όπως αναφέρθηκε στην ανάλυση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας (Τμήμα 2.2.2), μας καταδεικνύει μάλλον το αντίθετο.

Επιπλέον, εξέχουσας σημασίας και εφαρμογής φαίνεται να είναι το υπόδειγμα των πολλαπλών ταυτοτήτων του Risse (Τμήμα 2.2), όπου επιχειρούνται τρεις τρόποι απόδοσης: (i) των ομόκεντρων κύκλων, (ii) των διασταυρούμενων ταυτοτήτων και (iii) αυτό του “ψηφιδωτού κέικ” (marble

⁴¹ Ακόμη και σε αναγκαίο και πειστικό βαθμό στα πλαίσια της υιοθέτησης του *acquis* της ΕΕ, με στόχο την ένταξη.

⁴² υπό τον φόβο μίας ενδεχόμενης διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων και της εξουσίας της ΕΕ, η οποία θα αποτελούσε απειλή για την διατήρηση του εθνικού χαρακτήρα και της εθνικής ταυτότητας, εν γένει, κάθε κράτους μέλους.

cake). Κατά την άποψη της γραφούσης, ο τελευταίος τρόπος απόδοσης (marble cake), αποδίδει καλύτερα την τρέχουσα πραγματικότητα στην ΕΕ, αναφορικά με το ζήτημα της ταυτότητας⁴³. Καθένα από τα συστατικά ως μέρη συνθέτουν, τελικά, το ενιαίο σύνολο. Άλλωστε, όπως τονίστηκε στην διάρκεια της παρούσας μελέτης, **η Ευρωπαϊκή ταυτότητα δεν μπορεί να αποκολληθεί από τις εθνικές, μιας και οι τελευταίες συνθέτουν την πρώτη.**

Συνεπώς, η εθνική ταυτότητα εξακολουθεί να αποτελεί νευραλγικό και θεμελιώδες κομμάτι της εκπροσώπησης των κρατών στην ΕΕ, αλλά και στο διεθνές σύστημα (χωρίς, αυτό να σημαίνει πως πρέπει να συγχέεται με την έννοια της ιθαγένειας) (Weiner A., 1999: 196-197). Η ιδέα της ενωσιακής ιθαγένειας, όπως αποτυπώθηκε στην Συνθήκη του Maastricht (και όπως αναπτύχθηκε, ως ένα βαθμό, στην Συνθήκη του Άμστερνταμ) δεν φαίνεται να εκπληρώνει τις αρχικές προσδοκίες. Πιο συγκεκριμένα, δεν δημιουργεί μία άμεση σχέση μεταξύ Ευρωπαίου πολίτη και ΕΕ. Επιπλέον, οι εκλογικές διαδικασίες για την ανάδειξη των Ευρωβουλευτών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου δεν φαίνεται να αυξάνουν (ή εν πάσει περιπτώσει να επηρεάζουν) την συμμετοχή του πολίτη στην Κοινότητα⁴⁴. Το αυτό καταδεικνύεται και από τις απαντήσεις των πολιτών της ΕΕ, τόσο σε ακαδημαϊκές έρευνες, όσο και στις σφυγμομετρήσεις του Ευρωβαρόμετρου.

Εξάλλου, παρά το γεγονός της αναφοράς σε μία «κοινή πολιτισμική κληρονομιά» τόσο το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, όσο και το σύνολο της ΕΕ

⁴³ πιο συγκεκριμένα, μπορεί κανείς να φανταστεί ένα κέικ σοκολάτας με θρυμματισμένα μπισκότα, όπου ως μπισκότα αποδίδονται οι εθνικές ταυτότητες, περιβλημένες και ενδιάμεσα στην Ευρωπαϊκή ταυτότητα.

⁴⁴ Άλλωστε χαρακτηριστικά είναι τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των πολιτών κατά την διαδικασία εκλογής των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την αντίληψη και ενημέρωση των Ευρωπαίων πολιτών για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το Ευρωβαρόμετρο διεξήγαγε ειδική έρευνα (Special Eurobarometer 288/Wave 68.1 – TNS Opinion and Social), όπως εκδόθηκε τον Μάρτιο του 2008 στα 27 κράτη μέλη της ΕΕ, αποδίδοντας ποικίλες και, κυρίως, ενδιαφέρουσες απαντήσεις. Τα αποτελέσματα των μετρήσεων παρατίθενται στο link http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_288_en.pdf

επιλέγει την ασάφεια ως προς το τί ακριβώς συνεπάγεται ο όρος, προτιμώντας, αντ'αυτού, να διακηρύττουν παγκόσμια ιδεώδη (όπως η έννομη τάξη, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διατήρηση της δημοκρατίας, η ελευθερία κ.ο.κ.), ως βάση ανάδυσης της σύγχρονης Ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Καταλήγοντας, παραμένει μία διάχυτη αίσθηση πως στην πράξη, η ουσία της Ευρωπαϊκής ταυτότητας δεν αποτέλεσε, τελικά, ζήτημα εξέχουσας προτεραιότητας και μείζονος σημασίας για την ΕΕ · φαίνεται πως δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην καλλιέργεια της ταύτισης με την ΕΕ ως πολιτικό σύστημα. Υπό αυτό, λοιπόν, το πρίσμα και δεδομένων των στοιχείων, ενώ η πλειοψηφία των Ευρωπαίων πολιτών μπορεί να μην αισθάνεται να μοιράζεται μία κοινή Ευρωπαϊκή κουλτούρα, υπάρχει πιθανότητα όσο τα άτομα ενημερώνονται για την σπουδαιότητα των ευρωπαϊκών πολιτικών, τόσο να οδηγείται η ΕΕ πιο κοντά στην εκπλήρωση των προσδοκιών και των επιδιώξεών τους. Άλλωστε, αυτό ακριβώς επιδιώκεται μέσω της συζήτησης για την ανάδυση του Ευρωπαϊκού Δήμου, που θα αποδίδει την απαραίτητη νομιμοποίηση στην ΕΕ, αλλά και μέσω του προγράμματος «Ευρώπη των πολιτών 2007-2013», όπως αυτό αποτυπώθηκε νωρίτερα.

Η θεωρία του κοστρουκτιβισμού, κατά την οποία η δόμηση ταυτότητας, συνιστά κοινωνική κατασκευή, μέσω της αλληλεπίδρασης και της δι-υποκειμενικότητας μεταξύ ατόμων, δρώντων και θεσμών, φαίνεται να βρίσκει την εφαρμογή της μεν, περιορισμένα δε. Η ανάδυση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας αποτελεί, ταυτόχρονα, ερώτημα βούλησης των κρατών μελών να παραμερίσουν ζητήματα εθνικής κυριαρχίας, και να πορευτούν στην δόμηση ενός κοινού μέλλοντος των Ευρωπαϊκών λαών.

Καθίσταται αναγκαίο να υπογραμμιστεί η σπουδαιότητα των χαρακτηριστικών τόσο του Εξευρωπαϊσμού, όσο και της Ευρωπαϊκής ταυτότητας και ιθαγένειας, υπό το πρίσμα των πιθανών διευρύνσεων της ΕΕ προς τις υποψήφιες χώρες (Τουρκία, Κροατία, ΠΓΔΜ, αλλά και των εν

δυνάμει υποψηφίων χωρών). Πόσο ριψοκίνδυνη θα είναι μία διεύρυνση προς την Τουρκία για την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής ταυτότητας; Κατά πόσο είναι σε θέση οι πολίτες των υποψήφιων χωρών να υιοθετήσουν το πνεύμα της ΕΕ και να συνταυτιστούν, όταν οι πολίτες των ήδη κρατών μελών δυσκολεύονται να αυτοπροσδιοριστούν με αυτό; Κατά πόσο είναι σε θέση τόσο τα κράτη μέλη, όσο οι υποψήφιες χώρες και οι δυνάμει υποψήφιες χώρες να υπερκεράσουν ζητήματα εθνικής κυριαρχίας, ισχύος και παράδοσης, ώστε να ευοδωθεί ένα ευνοϊκό κλίμα συνεργασίας και αυτοκαθορισμού των πολιτών μέσω της ΕΕ;

Ερωτήματα όπως τα ανωτέρω μένουν να απαντηθούν στο πέρας των χρόνων και για όσο καιρό η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης βρίσκεται σε εξέλιξη. Το μόνο απόλυτα σαφές συνίσταται στο ανεξάντλητο του θέματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Baylis J. & Smith S., «The Globalization of World Politics: An introduction to international relations» 3rd edition, eds. Oxford University Press, Oxford 2006.
- Bellamy R., Castiglione R., «Building the Union: The nature of sovereignty in the political architecture of Europe», *Law and Philosophy* 16 (4), 1997, σελ 421-445.
- Börzel, T., «Towards convergence in Europe? Institutional adaptation to Europeanisation in Germany and Spain», *Journal of Common Market Studies*, 39:4, 1999, 573-96.

- Bruter M., «On what citizens mean by feeling 'European': perception of news, symbols and borderless-ness», *LSE Research Online*, 2006, <http://eprints.lse.ac.uk/593/1/Article-JEMS.pdf>
- Chrysochoou D., «Civic competence and the challenge to EU polity-building», *Journal of European Public Policy* 9 (5), 2002, σελ. 756-773.
- Chrysochoou D., «EU democracy and the democratic deficit» στο Cini M., «European Union Politics», eds. Oxford University Press, Oxford 2003, σελ. 365-381.
- Chrysochoou D., «In Europe's Name: Democracy or 'Demos-cracy'?», κείμενο ενημέρωσης για λογαριασμό του *Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών (EKEM)*, 14/12/2007, http://ekem.gr/policy_papers/547/in-europes-name-democracy-or-demos-cracy
- Declaration on European Identity (14 December 1973, Copenhagen) published by the Nine Foreign Ministers of the member states of the European Community. Also cited at <http://www.ena.lu/mce.swf?doc=6180&lang=2>
- European Commission, Eurobarometer, Spring 2007.
- European Commission, Flash Eurobarometer No 245 – Post referendum survey in Ireland, 18.06.2008.
- European Commission, Eurobarometer No 288/Wave 68.1 – TNS Opinion and Social – Report on the European Parliament, March 2008.
- Fossum J. E, & H. J. Trenz, «When the people come in : Constitution making and the belated politicization of the European Union», *European Governance Papers*, 2006, <http://www.connex-network.org/eurogov>
- Giesen B.- Raurer V., «European identity, visions of Europe and historical memory» στο (επιμ.) Risse T. & Maier M., «Europeanization,

Collective Identities and Public Discourses», *IDNET Thematic Network*, 2003.

Jacobs D. & Maier R., «European Identity: Construct, Fact and Fiction», στο Gastelaars M. & de Ruijter, A., «A United Europe – The Quest for a Multifaceted Identity», εκδ. Shaker, Maastricht 1998, σελ. 13-34, <http://users.belgacom.net/jacobs/europa.pdf>

Jansen T., «European Identity and/or the Identity of the European Union», στο European Commission «Reflections on European Identity», *Forward Studies Unit*, Working Paper 1999.

Ioakimidis P.C., «The Europeanization of Greece: an overall assessment» στο (επιμ.) Ioakimidis P.C, «Greece in the European Union: The new role and the new agenda», Ministry of Press and Mass Media, Athens, 2002.

Karagiannakou V., « Citizenship and Democracy in the European Union», κείμενο ενημέρωσης για λογαριασμό του *Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών (EKEM)*, 19/11/2007, <http://ekem.gr/files/Democracy&Citizenship.pdf>

Ladrech, R., «Europeanization of domestic politics and institutions: the case of France», *Journal of Common Market Studies*, 32:1, 69-88, 1994.

Ladrech, R., «Europeanization and political parties: Towards a framework for analysis», The Institute of European Studies, The Queens University of Belfast, *Queen's papers on Europeanization* No. 2/2001, 2001.

Lavdas K., «Republican Europe and Multicultural Citizenship», *Politics* 21 (1), 2001, σελ. 1-10.

Lawton, T., «Governing the Skies: Conditions for the Europeanization of airline policy», *Journal of Public Policy*, 19:1, 91-112, 1999.

Lazarou E., «Theoretical approaches to the Europeanisation of Turkish national identity», μελέτη που παρουσιάστηκε στο 48^ο Ετήσιο Συνέδριο ISN, Σικάγο 28/02/2007 – 03/03/2007.

- MacCormick N., «Democracy, Subsidiarity, and Citizenship in the “European Commonwealth”», *Law and Philosophy* 16, 1997, σελ. 331-356.
- Neisser H., «Common Heritage: On the cultural and political identity of the Europeans» στο (επιμ.) Βαρβαρούσης Π., «Search for a European Identity», βασισμένο σε συνέδριο που οργανώθηκε από το Ινστιτούτο Ελληνογερμανικών Σχέσεων Αθήνας, την Πρεσβεία της Αυστρίας στην Ελλάδα και το ΕΛΙΑΜΕΠ, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2006.
- Olsen J.P., «Europeanization», στο Cini M., «European Union Politics», eds. Oxford University Press, Oxford 2003, σελ. 333-347.
- Puchala D., «Of blind men, elephants and European integration.», *Journal of Common Market Studies* 10 (2): 267-284, 1972.
- Radaelli, C., «Whither Europeanization?: Concept stretching and substantive change», paper presented at the international *workshop on Europeanization: concept and reality*, Bradford University, May 2000.
- Risse T., «An Emerging European Identity? What we know and how to make sense of it» στο «Europe Transformed? The European Union and Collective Identity Change», IDNET International Policy Conference, υπό την αιγίδα του Arena και του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου του Όσλο, Όσλο 2002, σελ 17-22.
- Roma M., «Who’s afraid of the Charter of Rights?» *CER Bulletin*, τχ. 36, Centre for European Reform, Ιούνιος/Ιούλιος 2004, στο http://cer.org.uk/articles/36_roma.html
- Stalin J., «The Nation» στο Hutchinson J., & Smith A., «Nationalism», eds. Oxford University Press, σελ. 18-21, Oxford 1995.

Verney S., «Political Conditionality and the Quality of Democracy: The Case of Greek Association and Accession to the European Community», στο H. Kabaaliolu, M. Dartan, M. Sait Akman and C. Nas (eds) «The Europeanization of South Eastern Europe: Domestic Impacts of the Accession Process», Istanbul Marmara University: 69-93, 2005.

Wallace, H., «Europeanisation and globalisation: Complementary or contradictory trends?», *New Political Economy* 5 (3): 369-382, 2000.

Weiner A., «From Special to Specialized Rights: The Politics of Citizenship and Identity in the European Union» στο Hanagan M. & Tilly Ch. «Extending Citizenship, Reconfiguring States», eds. Rowman & Littlefield publishers, inc., Oxford 1999, σελ. 195-227.

Weiner A., «Citizenship», στο Cini M., «European Union Politics», eds. Oxford University Press, Oxford 2003, σελ. 397-414.

Αναφορές από την Ελληνική Βιβλιογραφία

Βερεμής, Θ., Κιτρομηλίδης, Π., κ.α., «Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στην νεότερη Ελλάδα», ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1997.

Berstein, S. - Milza, P., «Ιστορία της Ευρώπης: Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών 1815-1919», τόμος Β', εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.

Ευρωπαϊκή Ένωση «Ενοποιημένες Συνθήκες», Φεβρουάριος 2003, Βέλγιο.

Ευρωπαϊκή Ένωση, «Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης C 310/41, 16.12.2004.

- Ευρωπαϊκή Ένωση: Επίσημη Εφημερίδα L378/32 (27.12.2006), Απόφαση Αρ. 1904/2006/EK του Ευρ.Κοινοβουλίου & του Συμβουλίου της 12.12.2006. Παρατίθεται στο link <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:378:0032:0040:EL:PDF>
- Ευρωπαϊκή Ένωση: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο – Διακήρυξη του Laeken, 14-15/12/2001. Συμπεράσματα Προεδρίας SN 300/1/01 REV 1.
- Giddens A., «Οι συνέπειες της Νεωτερικότητας», εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001.
- Ιωακειμίδης Π.Κ, «Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση», εκδ. Θεμέλιο – Βιβλιοθήκη Ευρωπαϊκών Θεμάτων, Αθήνα, 1995.
- Ιωακειμίδης Π.Κ, «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδ. Θεμέλιο – Βιβλιοθήκη Ευρωπαϊκών Θεμάτων, Αθήνα, 2005.
- Jackson R., & Sørensen G., «Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων – Η Σύγχρονη Συζήτηση», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2006.
- Κουτσιαράς Ν., «Ποιός ελπίζει ή φοβάται τις Βρυξέλλες; - Η ρυθμιστική παρέμβαση της ΕΕ στις αγορές εργασίας» Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2004.
- Λέκκας, Π., «Το παιχνίδι με τον χρόνο: εθνικισμός και νεωτερικότητα», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
- Rosamond B., «Θεωρίες Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης», εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.
- Τάτσης Ν., «Νεωτερικότητα και Κοινωνική Αλλαγή: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις», εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2004.
- Τσούκαλης Λ., «Ποιά Ευρώπη;», εκδ. Ποταμός, Αθήνα, 2004.
- Χρυσοχόου Δ., «Για μία ευρωπαϊκή res publica», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005.